

Эхэ найхан нутагаа эд хамта мандуулаар!

# БУРЯДАД ҮНЭН

1921 оной  
декабриин 21-нээ  
гарана

Бүгэдэ  
арадай  
газетэ

1996  
АПРЕЛИИН  
23  
Хабарай бүл хару луу  
сарыг 5  
ВТОРНИК  
гарагай 3  
№77 (19417)  
Газетын сэн  
Хэлсэтэ.

Июниин 16 - Россин Федерациин Президентын хунгалтын үдэр

## ХЭНЭЙ ТҮЛӨӨ ДУУГАА ҮГЭЛТЭЙБ?

(Буряад Республикын ниитын эмхинүүд, партинууд болон хүдэлөөнүүдэй түлөөлэгшэдэй эмхидхэн "түхэрээн шэрээгэй" хөөрөлдөөнөө хэгдэн тэмдэглэнүүдхээ)

"БУРЯТИЯ" гэжэ гостиницын хоёрдохи дабхарай багахан тааламга соо хүн зон дүүрэшээн байгаа. Республикын ниитын эмхинүүд, партинууд болон хүдэлөөнүүдэй түлөөлэгшэдөө гадна, олондо мэдээсэл тараадаг х э р э г с э л н ү д э й хүдэлмэрилэгшэд илангаяа олон гэжэ ойлгосотой байгаа хэн. Яахадааб гэхэдэ, Россин Федерациин Президентын болохоо байхан хунгалтада зорюулагдана хэмжээ ябуулганууд хүүлэй үедэ үнгэргэгдөөгүй байгаа гэхэдэ болоно.

Россин Федерациин Президентын тушаалда хунгагшадай бүлэгүүдээр, партинууд ба хүдэлөөнүүдээр, нэгэдэлнүүд болон х а м т а р а л н у у д а а р дэбжүүлэгдэн хүнүүд олон х ю м. Россин Түбэй хунгуулин комиссин мэдээсэлнэй ёһоор, аяр 78 хүн Президентын тушаалда дэбжүүлэгдэн байгаа. Гэбшье Россин элдэб регионуудай хунгагшадай нэгэ миллион гар табилгатай хуудануудыг суглуулха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ гэжэ элрхэн байна. Энэ шалтаганһаа уламжалан, манай нутагай хүбүүн А. В. Лобанов Президентын тушаалда дэбжүүлэгдэн байбашье, тус тушаалай түлөө тэмсэлээ болоулаа.

Байгша оной апрелин 16 болотор Президентын тушаалда кандидатуд нэгэ миллион хунгагшадай гар табилгатай хуудануудыг хуулин ёһоор Түбэй хунгуулин комиссида тушаалан байна. Тэрэ хуудануудын үшөө 10 үдэр соо шалгагдаха ёһотой. Тиймэһээ гансал апрелин 27-һоо эхилжэ, хэды кандидатууд Росси гүрэнэй эгээл дээдын тушаал эзэлхын түлөө тэмсэлээ үргэлжэлүүлхэб гээд элрхэ байна.

Гэбшье бусадһаа түрүүлэн нэгэ миллион хунгагшадай гар табилгатай хуудануудаа Түбэй хунгуулин комиссида тушаажэ, бүридхэдэ абтаһан кандидатууд - Россин мүнөөнэй Президент Б. Н. Ельцин, КПРФ-гэй хүтэлбэрилэгшэ Г. А. Зюганов, АДПР-эй хүтэлбэрилэгшэ В. В. Жириновский, СССР-эй экс-президент М. С. Горбачёв болон бусад тус тушаалай түлөө тэмсэлэй сэхэ харгыда гаража, хүн зоной дунда хунгалтын урда

тэхи идхалгын хүдэлмэридэ хам оролсонхой гээд элдэб газетэнүүдхээ, радио болон телевизорэй мэдээсэлнүүдхээ ойлгожо байгана гэшэ.

Тэрэмнайше тэрэ гэдэгтэл, "Бурятия" гостиница соо болоһон "түхэрээн шэрээгэй" хөөрөлдөөн тухай тодорхойгоор хэлэе.

Партинууд, хүдэлөөнүүд болон ниитын эмхинүүдэй түлөөлэгшэдэй уулзалгыг "Росси - манай гэр" гэжэ хүдэлөөнэй Бурядай отделениин түрүүлэгшэ Б. В. Данилов нээжэ, тус уулзалгада хэд хабааданаб гэжэ тодорхойлоод, уулзалгада хабаадагшадта эргээнхээ баяр баясхалан хүргэе.

"Выбор России" нэгэдэлэй хүтэлбэрилэгшэ, Зүүн Сибириин соёлой ба искусствын академиин ректор Р. И. Пшеничникова түрүүлэн бодожэ, Росси гүрэн дотор реформо үргэлжэлүүлхэ хэрэгтэй, тиймэһээ Б. Н. Ельциниэ Россин Федерациин Президентээр дахинаа хунгахын түлөө хунгагшадай дунда ойлгууламжын ба идхалгын хүдэлмэри үргэнөөр ябуулаа гэжэ уряалба. Гадна хүн зон шажан мүргэлөө, соёлоо хүгжөөхэ эрхэ сүлөөтэй болоо гэжэ хэлэн байна. Гэхэ зуура соёлой ба искусствын хүгжэлтэдэ мүнгэн зөөри дутагдана гэжэ тэрэ мэдэрээ. Эдэ дутагдалнуудын дэлгүүрэй экономикадо оролгын үе сагай шалтаг гэжэ үгэ хэлэгшэ сагааруулан байна. "Алан-Гуа" эблэлэй президент Э. М. Гармаева үгэ хэлэбэ. "Эхэнэрнүүд политикада оролсохо ёһогүй гэнэншүү зугаа ябадаг. Бүхы юумэнэй элбэг, амгалан тайбан байдалтай байгаа хаан, эхэнэрнүүд политикада оролсонгүй байжа болохо хэн. Мүнөө дээрээ манай байдал тиймэ бэшэ. Энээнһээ уламжалан эхэнэрнүүд эршүүлэйнгээ, үхибүүдэйнгээ, аша гушанарайнгаа түлөө үгэ хэлэхэ, политикада оролсохо баатай болоно" гэбэ.

Чечен Республикада манай үхибүүд дайлагдажа, тэндэ ами наһаа алдана. Энэ ябуулгын түлөө бидэ, эхэнүүд, ханаагаа зобонгүй байха аргагүйбди гэжэ үгэ хэлэгшэ тэмдэглээ. Тус ханаа бодолымнай Россин Президентдэ дуулгаха, мэдээсэхэ хэрэгтэй. Үшөө тийхэдэ, хара ажал хэгшэдэй ба алба хаагшадай салин хүлэн

хоорондоо ехэ илгаатай. Тиймэ байха ёһогүй гэжэ үгэ хэлэгшэ тоолоно.

Хуушанай ёһо баримталдаг үнэн алдартанай түбэй хүтэлбэрилэгшэ Г. А. Новокрепционных үгэ хэлэхэдэ, Россин Федерациин Президентын тушаалда Б. Н. Ельцин хунгагдаха ёһотой, манай түб тиймэ шийдхэбэри абалан байна гэбэ.

Буряад Республика коммунист республика байхан, мүнөөшье тиймэ зандаа байһаар. Россин бусад хизаар болон областнуудта хубилаланууд боложол байдаг. Манайда тиймэ юумэн үгы агша. Хэрбээ коммунистнуудыг Президентын тушаалда хунгаа хаамнай, үлэн хоһон, сэдбэг хүйтэн, алалга худалгын саг эхилхэ гэжэ байжа тэрэ хэлэбэ. Үнгэрхэн 70 жэлэй туршада үгы хэгдэн сүмэнүүдэ дахинаа барихабди, энэ талаар хүдэлмэри ябуулагдана гээд үгэ хэлэгшэ онсолбо.

"Росси - манай гэр" гэнэн хүдэлөөнэй Буряад Республикадахи отделениин түлөөлэгшэ, Б. Н. Ельцинэй Россин Федерациин Президентээр хоёрдохёо хунгагдахын түлөө республиканска штабай хүтэлбэрилэгшэ В. К. Агалов дэлгэрэнгы үгэ хэлэхэдэ, мүнөөнэй Президент Б. Н. Ельцинһээ ондоо кандидатура таарахагүй гэжэ хэлээ.

"Түхэрээн столдо" хабаадажа, үгэ хэлэгшые хэн юу хэлээб гэжэ бултынь оруулха аргагүй байхан дээрэхээ, дүн хамта 15 хүн үгэ хэлээ гээд хизаарлаа.

"Түхэрээн столдо" хабаадаһан партинууд ба хүдэлөөнүүдэй ниитын эмхинүүдэй түлөөлэгшэдэй урда Россин, Буряад Республикын мүнөөнэй байдал, Буряад Республикын нийтэ-политическэ ба экономика ажабайдалай саашанхи хараа шэглэлнүүдые хаража үзэхэ гэнэн зорилго табигдана байгаа. Тэрэ зорилгонь дүүргэгдэнгүй үлэбэ. Яахадаабгэхэдэ, энэманай олон тоото эрдэмтэдэй, республикын Правительствын, министрствэнүүд болон албан зургаануудай хамтын хүсөөр хайнаар харагдажа үзэхэ хэрэгтэй байна ха юм.

С. ОЧИРОВ,  
манай корр.



## РОССИН ПРЕЗИДЕНТ БОЛОХО ХҮСЭЛТЭЙ

СССР-эй түрүүшын Президент Михаил Сергеевич Горбачёв байгша оной апрелин 21-дэ Улаан-Үдэ хото ерээб. Тэрэниэ Бурядай ниислэл хотын мэр Валерий Шаповалов угтан абаа. Тийн энэл үдэрэй 2 сагта М.С. Горбачёв олондо мэдээсэл тараадаг хэрэгсэлнүүдэй хүдэлмэриэлэгшэдтэй прессконференци үнгэрэгбэ.

-Новосибирск, Красноярск, Эрхүү хотонуудта хүрөөд ябанаб. Үглөөдэр Кемеровэ, удаань Барнаул, Омск ошохо түсэбтэйб, - гэжэ М.С. Горбачёв хэлэбэ. - Би Россин Президентын хунгалтада юундэ хабаадаха гэжэ шийдээбиг гэхэдэ, экономикын талаар хүүлэй 4 жэлэй дүнгүүдые абажа харахада, сэдхэлээ ханаамаар юумэн үсөөн. Зоной олонхинь ядаралда оронхой, үсөөхэниинь лэ хайн байдалтай. Удаадахи дүрбэн жэл соо гүрэнэй хүгжэлтэдэ зүб хараа шэглэлэй хэгдэбэл, саашанхи 10 жэл соо хүгжэлтын тодо зам тодорхойлогдохо байгаа гэжэ ханагдана. Мүнөөнэй Президентын команда саашадаа орониие зүб замаар хүгжэлэ шадахагүй.

Удаань М.С. Горбачёв журналистнуудай асуудалуудта харюусаа.

- Та, Президент байхадаа, ниитын ажал ябуулгаараа харин оронуудта ехэ хүндэтэй болоһон

гээшэб. Мүнөө Танай Президентын хунгалтада хабаадаха тухай харин гүрэнүүдэй түлөөлэгшэд, политикууд ямар ханамжатай гэшэб - гэнэн асуудалда М.С. Горбачёв иигэжэ харюусаа:

- Минии харин гүрэнүүдтэ хүндэтэй байхан тухай хэлэгдэн ушар хадаа олонийтын ханамжа гэшэб. Харин политикууд энэ талаар ямар ханалтайб гэхэдэ, Россин гүрэнэй мүнөөнэй хүтэлбэрилэгшэд тэдэнэй ханаанда таарана. Гэхэтэй хамта тогтууритай, бээе даһан байдалтай, хүсэ шадалтай гүрэн байгуулхын тула Россин гүрэнэе саашадань хэн хүтэлбэрилхэб гэнэн асуудалыг арад зон өөһэдөөл шийдхэхэ ёһотой.

Тон яаралтайгаар, богонихон саг соо үнгэргэгдэн прессконференцидэ журналистнууд, эндэ байлсаһан олонийтын түлөөлэгшэд хонирхоһон асуудалуудтаа дүүрэн харюу абаха арга боломжогүй байба гэжэ онсолхо хэрэгтэй.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: Улаан - Үдэ хотын мэр В. А. Шаповалов (зүүн гарһаа), М. С. Горбачёв. В. МАТВИЕВСКИЙН фото.

Э. ДАМБАЕВА.

## УПРАВЛЕНИИ НАЧАЛЬНИГААР ТОМИЛОГДОБО

Буряад Республикын Президент А. В. Потапов албанай хэрэгээр Улаан-Үдэ ерэнэн Россин Федерациин Налогой полициин федеральна албанай директорэй орлогшо У. Д. Авгурхановтай уулзажа хөөрөлдэбэ.

Һүүлээрнь У. Д. Авгурханов Россин Федерациин Налогой полициин Буряад Республикадахи федеральна албанай управленидэ хүрэжэ, Россин Федерациин Налогой албанай Буряад Республикадахи федеральна албанай управлениин начальнигаар томилогдоһон Ю. В. Хышиктувтай тэрэнэй хүдэлмэрилэгшэдыг танилсуулан байгаа.

Буряад Республикын Президент-Правительствын Түрүүлэгшэ А. В. Потапов энэ уулзалгада хабаадаа.

В. П. Сажин Буряад Республикадахи Налогой полициин начальнигай уялгануудһаа сүлөөлөгдэбэ.

Буряад Республикын Президентын ба Правительствын хэблэлэй албан.

## БУРЯАД РЕСПУБЛИКЫН ХУУЛИ

**Физическэ культура болон спорт тухай**

Тус Хуули физическэ культурын болон спортын талаар харилсаануудыг гуримшуулна, физическэ культурын болон спортын байгууламжын хүдэлхэ ба хүгжэхэ хуули ёһоной лаб хангалга байгуулна, тиимэһээ Буряад Республикын хүн зоной элүүр энхэ байлгада ба уласхоорондын, үндэнэ яһатанай хоорондох харилсаа холбоондо шэглүүлэгдэнхэй.

**СТАТЬЯ 1. Гол ойлгомжонууд**

**Физическэ культура** - элүүр энхы бэхижүүлхэ, тэрэ тоодо тусхайта ёһоор хүдэлхэ ябуулгануудай үедэ хүнэй гаргашалхан оюун бодолой болон шадал тамирай элшэ хүсье нэргээжэ уг зорилгоор хүмүүжүүлгын үедэ обществын байгуулхан ба хэрэглэдэг оюун бодолой ба материальна үнэтэ баялигууд бүхыдөө;

**Физическэ культурын байгууламжа** - хүн зоние хүмүүжүүлхэ ба шадал тамирай талаар бэлдэхэ уг зорилгонуудаар хоорондоо холбогдонги ажал ябуулгын гүрэнэй ба олонийтын бүхы түхэл маягууд. Иимэ байгууламжа тогтоолго физическэ культура тухай хуулийн уг зорилгонуудта мэдэлтэй, Буряад Республикын арадуудай үйлэбэрийн, хуралсалай ба соёлой эрилтэнүүдые хараадаа абажа, хүн зоние шадал тамирай талаар хүмүүжүүлхэ ябуулганууды бээлүүлгэдэ зорюулагданхай;

**шадал тамирай талаар хүмүүжүүлгэ** - эрдэм хуралсалда, хүдэлсэдэ хургалгада ба шадал тамирай шанар хүгжөөлгэдэ үндэлхэн ниитэ хүмүүжүүлгын онсо өөрсэхуби мүн. Шадал тамирай талаар хүмүүжүүлгын байгууламжанууд хадаа обществын соёл болбосоролтой, хүмүүжүүлгын ниитын бодото байдалтай зохилдон, үйлэбэрийн ажал ябуулгын эрилтэнүүдтэй нэгэн доро хүгжэдэг байна;

**хүниие шадал тамирай талаар бэлдэлгэ** - элүүр энхэ ажабайдал ба үндэр ашаг үрэтэй ажал хангажа шадааар ажал хэхэ ба шадал тамираа хүгжөөхэ арга боломж;

**спорт** - мурьсэхэ ажал ябуулгын ба мурьсөөнүүдтэ хүниие бэлдэхэ талаар тусхайта бодото ябуулгануудай түхэл маягтайгаар түүхэдэ тогтонижоһон обществын соёл болбосоролой хубинуудай согсологдоһон нэгэ ойлгомжо. Спортын ажал ябуулга болбол хүнэй шадал тамирай бэлдэхэл ба абари зангай - хүсэл бодолой шанар нарижуулан найжаруулгада, физкультурно-спортивна хэмжээ ябуулганууды болон хүн зоной амаралта эмхидхэлгэдэ шэглүүлэгдэнхэй.

**эгээл дээдэ туйлалтануудай спорт** - хүнэй эгээл дээдын арга боломжонууды элирхэйлхэ, спортивна үндэр үрэ дүнгүүды туйлаха, рекорднууды тогтоохо, олоной хараха спортивна мурьсөөнүүды эмхидхэхэ уг зорилгонууды урдаа табидга спортын шэглэл;

**мэргэжэлтэ спорт** - спорты өөрынгөө мэргэжэл болгон эрхилдэг хүнүүды хараадаа абажа, олоной хараха спортивна мурьсөөнүүды эмхидхэхэдээ, олзо оршо абахаар хараалдаг дээдэ туйлалтануудай спортын байгууламжын таһаршагүй нэгэ хубинь.

**СТАТЬЯ 2. Физическэ культура болон спорт тухай Буряад Республикын хуулинууд**

1. Физическэ культура болон спорт тухай Буряад Республикын хуулида ородог гээбэл, Буряад Республикын Конституциин ба тус Хуулийн дүримүүд, тэдэнтэй зохилдуулан, физическэ культура болон спортын талаар гаргагдадаг Буряад Республикын хуули ёһоной нормативна актнууд мүн болоно.

2. Физическэ культура болон спортдо хабаатай асуудалнуудаар абтаһан Буряад Республикын хуулийн ба хуули ёһоной бусад нормативна актнууд физическэ культура болон спорт тухай Россин Федерациин хуулийн үндэнэ һууринуудта, мүн тус Хуулида зүришэхэ ёһогүй.

**СТАТЬЯ 3. Физическэ культура болон спорт тухай Буряад Республикын хуулийн уг зорилгонууд**

1. Хүнэй дүрбэн тэгшээр хүмүүжэлгэ хангалгада, элүүр энхэ ажабайдал баталалгада, шадал тамирай болон найхан абари зангаа нарижуулан найжаруулха хүсэл эрмэлзэл бүридүүлгэдэ, физическэ культурын болон спортын бүхы түхэл янзанууды, спортын техникскэ түхэлүүды, спортивно-элүүржүүлгын аяншалга оруулалсан, шудалхын тула тааруу эрхэ байдал байгуулгада, мэргэжэлэй-прикладной бэлэдхэл, элдэб үбшэнһөө, хорото заншалнуудһаа ба хуули ёһо хазагайруулгаһаа нэргылгэ эмхидхэлгэдэ Буряад Республикын физическэ культура болон спорт тухай хуули шэглүүлэгдэнхэй.

2. Физическэ культурын болон спортын талаар Буряад Республикын хуулийн зорилгонууд гээбэл:

- физическэ культура болон спорт эрхилхэ талаар эрхэтэдэй эрхэнүүды хангалга ба хамгаалалга;

- Буряад Республикын физическэ культурын ба спортын байгууламжын хүдэлхын ба хүгжэхын тула хуули ёһоной лаб хангалга байгуулга;

- физическэ культурын ба спортын талаар хүнүүдэй ба юридическэ нюурнуудай эрхэнүүды, уялганууды ба харюусалга тодорхойлолго, мүн тэрэшэлэн энэ халбариха тэдэнэй харилсаанууды хуулийн ёһоор гуримшуулга;

- физическэ культурын ба спортын мэргэжэлтэдэй бэлиг шадабариин хэмжээ гүрэнэй талаһаа лаб хангалгы, физическэ культура болон спортын хуралсалай үедэ эрхэтэдэй аюулгүй байдал хангалгы бээлүүлгэ.

**СТАТЬЯ 4. Буряад Республикын газар дээрэ ажаһуудаг эрхэтэдэй физическэ культурын болон спортын талаар эрхэнүүд ба тэдэниие гүрэнэй зүгһөө лаб хангалганууд**

1. Буряад Республикын газар дээрэ ажаһуужа байгаа эрхэтэдэ физическэ культура болон спорт (тэрэ тоодо спорты мэргэжэл болгохо) эрхилхэ, физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй эмхинүүд (нэгэдэлнүүд) боложо нэгэдэхэ, физкультурно-спортивна хүдэлөөниие хүтэлбэрлэгдэ хабаадаха эрхэтэй юм.

2. Эдэ эрхэнүүды хангаха зорилготойгоор Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанууд, хүн зоной бүхы бүдэгүүдэй физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ гүрэнэй нормативуудтай болон баталагдаһан республиканска программануудтай зохилдуулан, физическэ культура болон спорт эрхилэлгы, энэ талаар хэгдэдэг эрдэмэй шэнжэлгэнүүды мүнгэ зөөрөөр хангадаг, тэдэниие бээлүүлгын хойноһоо хиналта бээлүүлдэг, физкультурно-спортивна индустри хүгжөөдэг, мэргэжэлтэды бэлдэхэ ба шэнээр хургаха ябадал эмхидхэдэг, физическэ культура болон спортын талаар эрхэтэдэй аша туһанууды хуули ёһоной талаһаа хамгаалалга бээлүүлдэг, элүүр бээтэй байха ба ажаһуудалай элүүр энхэ байдал эрхилхэ эрмэлзэл урмашууддаг, физическэ культура болон спортдо хураһын тула тааруу эрхэ байдал байгуулдаг.

**СТАТЬЯ 5. Физическэ культура болон спортын талаар Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаануудай эрхэ мэдэл**

Физическэ культурын болон спортын талаар Буряад Республикын гүрэнэй засагай республиканска зургаанууд иимэ эрхэ мэдэлтэй гээбэл:

1. Физическэ культура болон спортын талаар Буряад Республикын гүрэнэй политикы бүүрдүүлгэ ба бээлүүлгэ;

2. Физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ федеральна программанууды бээлүүлгэдэ хабаадалга;

3. Социально-экономическа, демографическа болон бусад эрхэ нүхэсэлнүүды, илгаанууды хараадаа абажа, физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ республиканска программанууды зохёон табилга ба бээлүүлгэ;

4. Буряад Республикын физическэ культурын болон спортын республиканска жаса бүридүүлгын байгуулга;

5. Физическэ культура болон спортын талаар гадаадын политикы бүридүүлгэ ба бээлүүлгэ;

6. Тогтоолго:

- физическэ культура болон спорты мүнгэ зөөрөөр хангалгын республиканска нормативууды;

- барилгын нормонуудай ба дүримүүдэй, санитарна нормонуудай талаар спортивна барилгануудта табигдаха республиканска эрилтэнүүды, мүн тэрэшэлэн спортивна барилганууд дээрэ байһан хүнүүдэй ами наһа ба элүүр энхы аршалан сахиха эрилтэнүүды;

- Буряад Республикын газар дээрэ спортивно-олонийтын ба элүүржүүлгын элдэб шатын хэмжээ ябуулганууды үнгэргэхэ зүбшэл-лицензи үгэхэ гуримы, спортивно-олонийтын ба элүүржүүлгын элдэб шатын хэмжээ ябуулганууды үнгэргэхэ тухай, мүн Буряад Республикын газар дээрэ спортивна барилгануудай ажал ябуулынь элдэб түхэлнүүдэй талаар шанарынь гэршэлхэн үнэмшэлгэ үгэхэ Дүрим баталалга;

- Россин Федерациин ондоо нотагта гү, али, бүхыдөө Россин Федераци дотор тэдэнэй

бүридхэлдэ абтаагүй, зүбшэл-лицензи үгтөөгүй байгаа наань, Буряад Республикын газар дээрэ тогтоогдоһон гуримаар бүридхэлдэ абтаагүй юридическэ ба физическэ нюурнуудай эмхидхэн физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна хэмжээ ябуулганууды үнгэргэхэ зүбшэл-лицензи спортын тус-тус түхэлнүүдээр үгэхэ гуримы;

- нютаг нютагай илгаанууды хараада абажа, республикын хүн зоной элдэб бүлэгүүдэй физическэ ямар бэлэдхэлтэй байһанай нормативууды;

- гүрэнэй эмхинүүдэй, эмхи зургаануудай, предпритинуудай физическэ культурын болон спортын хүдэлмэрлэгшэдэй, физическэ культурын болон спортын тэдэнэй нэгэдэлнүүдэй ажал ябуулганууды сэгнэхэ нэгэн ниитэ эрилтэнүүды;

- спортивно-аяншалгын ба элүүржүүлгын маршрудууды гаталха гуримы;

- физическэ культура болон спортын талаар Буряад Республикын гүрэнэй шагналнууды болон шангууды.

7. Мүнгэ зөөрөөр сэхэ хангадаг гээбэл:

- Буряад Республикын физическэ культура болон спорты хүтэлбэрлэхэ гүрэнэй зургааниие;

- спортивна барилганууды, спортивна бэлдэлгын түбүүды болон республиканска удах шанартай гүрэнэй физкультурно-спортивна эмхинүүды (нэгэдэлнүүды);

- физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ республиканска программануудтай зохилдуулан, физическэ культура болон спортын талаар эрдэм ухаанай шэнжэлгэнүүды;

- физическэ культура болон спортын талаар Буряад Республикын гүрэнэй засагай зургаанай бүридүүлхэн суглуулагдамал комантануудай Буряад Республикын гүрэнэй туг доро уласхоорондын тусхайта мурьсөөнүүдтэ бэлдэлгы ба хабаадалгы (эрдэмэй-медицинскэ хангалга оруулалсан);

8. Физическэ культура болон спортын талаар мэргэжэлтэды бэлдэхэ ба шэнээр хургаха республиканска гурим эмхидхэлгэ, мүн тэрэшэлэн кадрууды бэлдэхэ ба шэнээр хургаха ниитэ Россин байгууламжада тэдэнэй хабаадалгы урмашуулга.

9. Буряад Республикын газар дээрэ физкультурно-спортивна индустриие хүгжөөлгэдэ туһа хүргэлгэ.

10. Физическэ культура болон спортын байгуулалты эрдэмэй-методическа туһаламжаар хангалга, физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ республиканска программатай зохилдуулан, физическэ культура болон спортын талаар эрдэмэй, хуралсалай болон ойлгууламжын номууды хэблэн гаргалга.

11. Буряад Республикын спортсменүүд болон суглуулагдамал комантануудай Россин болон уласхоорондын спортивна хэмжээ ябуулгануудта хабаадаха гурим тодорхойлго.

12. Уласхоорондын спортивна холбоонууды бээлүүлгэ.

13. Физическэ культура болон спортын талаар мэдээсэл хангаха нэгэн ниитэ республиканска гурим байгуулха.

14. Тус Хууляар тодорхойлогдожо, тэдэнэй эрхэ мэдэлдэ үгтэн асуудалнууды шийдхэхэ албан зургаанууд хоорондын комиссинууды байгуулха.

15. Физическэ культура болон спортын талаар федеральна хуулийн ба Буряад Республикын хуули ёһоной гүйсэдхэлгын хойноһоо хиналта бээлүүлгэ.

**СТАТЬЯ 6. Буряад Республика дотор физическэ культура болон спорты хүтэлбэрлэхэ зургаанууд**

1. Буряад Республика дотор физическэ культура болон спорты хүтэлбэрлэхэ республиканска гүрэнэй зургаан ба физическэ культура болон спорты хүтэлбэрлэхэ нютагай (муниципальна) зургаанууд байгуулагдадаг, хүдэлдэг байна.

2. Физическэ культура болон спорты хүтэлбэрлэхэ нютагай зургаанууд нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлэхэ тус-тус зургаануудай шийдхэбэрээр байгуулагдадаг.

**СТАТЬЯ 7. Нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлгын зургаануудай физическэ культура болон спортын талаар эрхэ мэдэл**

Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудаар тогтоогдоһон эрхэ мэдэлнүүдэй хэмжээн соо физическэ культура болон спорты хүгжөөлгэ нютагай өөһэдыгөө хүтэлбэрлгын зургаанууд бээлүүлдэг, физическэ культура болон спорт эрхилхэ эрхэтэдэй эрхэнүүды бээлүүлгын түлөө харюусалгатай байха.



Нютагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаануудай физическэ культура болон спортын талаар эрхилхэ асуудалнуудта ороно гэбэл:

- нютагайнгаа илгаануудыг хараада абажа, физическэ культура болон спорт хүгжөөлгын гол шэглэлнүүдыг тодорхойлолгодо хабаадалга;

- муниципальна эмхидхэлэй газар дээрэ байһан спортивна бүхы барилгануудыг бүридхэлдэ абалга, байдалынь сэглэлгэ ба хэрэглэлгэ;

- Буряад Республикын газар дээрэ муниципальна хэмжээнэй спортивно-олонийтын болон элүүржүүлгын хэмжээ ябуулгануудыг үнгэргэхэдэнь спортивна барилгануудай шанар тухай үнэмшэлгэ үгэлгэ;

- хүсэндөө байһан хуулитай зохилдуулан, тэдэниг бүридхэлдэ абаһан газартань спортивно-аяншалгын ба элүүржүүлгын маршрудуудыг гаталан дабаха зүбшэл үгэлгэ;

- физическэ культура болон спортын объектынүүдыг барилгын проектынүүдэй шалгалта эмхидхэлгэдэ, үнгэргэлгэдэ хабаадалга;

- физическэ культура болон спорт хүгжөөлгын республиканска ба нютагай програмнуудыг зохёон табилгада, бодото дээрэнь бэелүүлгэдэ хабаадалга;

- хүн зоной физическэ шадал бэлдхэлэй шалгалта эмхидхэлгэ ба үнгэргэлгэ;

- Буряад Республикын муниципальна эмхидхэлэй хүн зонийг физическэ культура болон спортын байдал тухай хэрэгтэй мэдээсэлнүүдээр хангалга;

- муниципальна хуралсалай болон хургуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй эмхи зургаануудта нютагай бюджетэй мүнгэ зөөрөөр физическэ культурын талаар хуралсалай болон хуралсалһаа гадуур нэмэлт хэшээлнүүдыг үнгэргэлгэ;

- физическэ культура болон спортыг мүнгэ зөөрөөр хангаха нютагай бюджетэй, физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ нютагай жасануудай нормонуудыг тодорхойлолго;

- физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ нютагай (муниципальна) зургаануудыг байгуулга ба мүнгөөр хангалга.

#### **СТАТЬЯ 8. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгдэлнүүд**

1. Физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ хэрэгтэй өөһэдэгөө уг зорилго болгоһон физкультурно-спортивна бүлгэмүүд, спортын түхэлнүүдэй талаар федерацинууд, эблэнүүд, жасанууд, клубууд болон эрхэтэдэй бусад нэгдэлнүүд физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгдэлнүүд гэжэ мэдэргэдэг байха.

2. Ухибүүдэй болон эдиршүүлэй спорт, инвалидуудай спорт, физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна аяншалга, хүмүүжүүлхэдэ бэрхэтэй хүүгэдыг ба хуули эбдэһэн хүүгэдыг физическэ культура болон спорт эрхилэлгэдэ хабаадуулга, мүн тэрэшэлэн арадай физкультурно-элүүржүүлгын спортивна хүдэлөө хүгжөөлгэ түрүүшын ээлжээрэй өөрынгөө зорилго гэжэ тоолоһон физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгдэлнүүд ба эмхинүүдыг байгуулга хэрэгтэй Буряад Республика урмашуулдаг байна.

3. Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулинуудтай зохилдуулан, Буряад Республикын газар дээрэ байгуулагдаһан физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгдэлнүүдтэ Буряад Республикын физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ гүрэнэй зургаан, физическэ культура болон спортын республиканска жаса мүнгэн хангай, материальна болон эмхидхэлэй туһаламжа үзүүлхэ аргатай.

#### **СТАТЬЯ 9. Физическэ культура болон спорт идхэн дэлгэрүүлгэ**

1. Физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ республиканска болон нютагай зургаанууд, физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй нэгдэлнүүд (эмхинүүд), элүүрыг хамгаалгын, арадай хуралсалай, социальна хамгаалгын, гэр бүлын, залуушуулай ба хүүгэдэй хэрэгүүдэй талаар эмхи зургаанууд болон эмхинүүд, олондо мэдээсэл тарааха гүрэнэй хэрэгсэлнүүд болон энэндэ хабаатай бусад эмхинүүд хүн зоной дунда физическэ культура болон спорт дэлгэрүүлхэ талаар идхалгын үргэн хүдэлмэри ябуулдаг.

2. Спортодо хатуу шэрүүн ябадал ба хүсэрхэлгэ гаргаха, хүнэй нэрэ хүндыг доромжолох, хүнэй бөө махабадта хороо хүргэжэ боломоор, уридшалан хоригдоһон зүйлнүүдыг хэрэглэхэ ябадал идхалга хоригдонхой.

3. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна програмнуудыг телевидениин болон радиогой каналнуудаар дамжуулга үедөө архи уулга ба тамхи таталга дэлгэрүүлхэ тухай соносхолнууд

эрхэтэдэй элүүр энхыг хамгаалгын аша туһада хоригдонхой.

#### **СТАТЬЯ 10. Хуралсалай болон хургуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй эмхи зургаануудта бэеын шадал тамир хүмүүжүүлгэ**

1. Хургуулийн наһанай болон хургуулийн наһа гүйсөөгүй хүүгэдэй элүүр энхыг сахилга ба бэхижүүлгэ, шадал тамираа найжаруулга ба ажабайдалай элүүр энхэ түхэл туйлаха эрмэлзэл тэдэндэ бүридүүлгэ хадаа бүхы түхэлэй юрэнхы эрдэмтэй эмхи зургаануудай гол зорилгонуудай нэгэн болоно, заагдаһан эмхи зургаануудай захиргаануудай болон багшын ажалтан бүхэнэй уялгануудта орохо байна.

2. Хуралсалай гүрэнэй програмнуудай болон физическэ бэлдхэлэй нормативуудай үндэһөөр хуралсалай эмхи зургаанууд бээдаагаад, нютагай эрхэ байдал ба хурагшадай аша туһануудыг хараада абаад, физическэ культурын хэшээлнүүдэй маягуудыг, физическэ хүмүүжүүлгын хэрэгсэлнүүдыг, спортын болон эдэбхитэйгээр хүдэлэлгын түхэлнүүдыг, онол аргануудыг, сагынь (долоон хоногтоо 5 часаа бага бэшье) тодорхойлодог. Мүн тэрэшэлэн хуралсалһаа гадуур физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна хүдэлмэри ябуулдаг, тийхэдэ физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгдэлнүүдыг болон нэмэлт хуралсалай эмхи зургаануудыг, тэрэ тоодо спортын түхэлнүүдээр федерацинуудыг тэрэндэ хабаадуулдаг.

3. Хургуулийн наһа гүйсөөгүй хүүгэдэй физическэ хүмүүжүүлгэ хадаа хургуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй эмхи зургаануудай хүмүүжүүлгын программа оруулагдаһан, физическэ культурын талаар хуралсалай түлөөлгэй хэшээлнүүдэй үедэ, долоон хоногтоо найман часаа бага бэшэ сагта бэелүүлгэдэг.

4. Эрдэм хуралсалыг хүтэлбэрилхэ нютагай зургаанууд физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ зургаануудтай хамта хуралсалай муниципальна эмхи зургаануудта нютагай бюджетэй мүнгэ зөөрөөр хуралсалай болон хуралсалһаа гадуур физкультурно-спортивна нэмэлт хэшээлнүүдыг үнгэргэлгэ зүбшөөхэ эрхэтэй.

5. Тогтоогдоһон гүрэнэй нормативуудтай зохилдуулан, хурагшадай болон хургуулийн наһа гүйсөөгүй хүүгэдэй физическэ талаараа хэр бэлдхэлтэй байһыг жэл бүри хуралсалай болон хургуулийн наһа гүйсөөгүйшүүлэй эмхи зургаанууд шалгажа үзэдэг.

6. Бэе махабадта ямар нэгэн эмгэгтэй хурагшадай, бэеын найжаруулга талаар ганса өөртөн дурадхагдаһан программаар хуралсалай хэшээл үнгэргэгдэдэг.

#### **СТАТЬЯ 11. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй нэмэлт хуралсалай эмхи зургаанууд**

1. "Эрдэм хуралсал тухай" Россин Федерациин болон Буряад Республикын Хуулинуудай үндэһөөр байгуулагдаһан нэмэлт хуралсалай эмхи зургаанууд; спортивна хургуулинууд, секцинүүд, клубууд болон хургуулиһаа гадуурхи, хуралсалһаа гадуурхи физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна эмхинүүд - саг үргэлжын физкультурно-спортивна хэшээлнүүдтэ хүүгэдыг, залуушуулыг хабаадуулдаг, шадал тамираа шангадхан найжаруулга эрхэ байдал хангадаг.

2. Буряад Республикын эрдэм хуралсал ба физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ гүрэнэй ба нютагай зургаанууд физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй нэмэлт хуралсалай эмхи зургаануудай хүдэлмэриг тааралдуулан эрхилдэг.

3. Буряад Республика дотор физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй нэмэлт хуралсалай эмхи зургаанууд өөрынгөө хүдэлмэридэ Буряад Республикын Правительствын баталһан хуули ёһоной нормативна актнуудыг хүтэлбэри болгодог.

#### **СТАТЬЯ 12. Физическэ культура болон спортын талаар багшын мэргэжэлтэ ажал ябуулга болон эмшэлэлгын физическэ культурын талаар мэргэжэлтэ ажал ябуулга**

1. "Физическэ культура болон спорт" гэнэн мэргэжэлээр тусхайта эрдэм хуралсал дүүргэн тухай тогтоогдоһон түхэлтэй документтэй гү, али Буряад Республикын физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилхэ гүрэнэй зургаанаар, тогтоогдоһон гуримай ёһоор, үгтэнэн зүбшөөлтэй хүнүүдтэ физическэ культура болон спортын талаар багшын мэргэжэлтэ ажал ябуулгада хабаадаха зүбшэл үгтэдэг.

2. "Физическэ культура болон спорт" гэнэн мэргэжэлээр тусхайта эрдэмтэй гү, али медицинскэ эрдэмтэй хүнүүдтэ эмшэлэлгын

физическэ культурын талаар мэргэжэлтэ ажал ябуулгада хабаадаха зүбшэл үгтэдэг.

3. Тус статьягай нэгэдэхи, хоёрдохи пунктнуудыг хазгайруулан, гол гү, али нэмэлтэ хүдэлмэри болгон, физическэ культура болон спортын талаар, мүн эмшэлэлгын физическэ культурын талаар мэргэжэлтэ ажал ябуулга эрхилхэн хүнүүд Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудтай зохилдуулан харюусалгада хабаадуулагдадаг.

#### **СТАТЬЯ 13. Физическэ культурын болон спортын талаар мэргэжэлтэдыг бэлдэлгэ**

1. Физическэ культура болон спортын талаар мэргэжэлтэдыг эрдэм хуралсалай эмхи зургаанууд болон эмхинүүд бэлдэдэг. Тийхэдэ тэдэ өөһэдэгөө ажал ябуулга "Эрдэм хуралсал тухай" Россин Федерациин ба Буряад Республикын Хуулинуудтай зохилдуулан, тогтоогдоһон гуримаар баталагдаһан мэргэжэлэй эрдэм хуралсалай програмнуудай үндэһөөр эрхилдэг байха.

2. Физическэ культура болон спортын талаар гүрэнэй эрдэм хуралсалай эмхи зургаануудтай хуралсалай шанар нэн түрүүн олонийтын спорт, элүүржүүлгын-хэргылэмжын, эмшэлэлгын физическэ культура хүгжөөлгын эрилтэнүүдтэ харюусаха ёһотой.

3. Физическэ культура болон спортыг хүтэлбэрилгын гүрэнэй зургаанууд эрдэм хуралсал, элүүрыг хамгаалга, ажалай болон ажалаар хангалга хүтэлбэрилхэ гүрэнэй зургаануудтай хамта имэ шэглэлэй мэргэжэлтэдэй хэды хэрэгтэй байһыг тодорхойлодог.

#### **СТАТЬЯ 14. Физическэ культура болон спорт хүгжөөлгэдэ элүүрыг хамгаалга хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаануудай болон элүүрыг хамгаалгын гүрэнэй байгууламжын предприяги, эмхи зургаан ба эмхинүүдэй хабаадалга**

Буряад Республикын Элүүрыг хамгаалга хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаанууд болон элүүрыг хамгаалгын гүрэнэй байгууламжын предприягинууд, эмхи зургаанууд болон эмхинүүд, физическэ культура болон спорт тухай Россин Федерациин хуулийн үндэһэ хууринуудтай зохилдуулан, физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаануудтай зүбшэнэнэй ёһоор, өөһэдэгөө эрхэ мэдэл соо имэ юумэ хэдэг гэбэл:

1. Элдэб үбшэнһөө хэргылхэ ба эмшэлхэ онол арга мэтээр физическэ культурыг хэрэглэдэг;

2. Физическэ культура болон спорт, спортивно-элүүржүүлгын аяншалга эрхилдэг хүнүүдэй хойноһоо эмшэлэгшын хиналта бэлдүүлдэг, Бүгдэ Россин болон уласхоорондын спортивна хэмжээ ябуулгануудта Буряад Республикын сутлуулагдамал командануудыг медицинскэ талаһаа бэлдэлгэдэ хабаададаг.

3. Элдэб үбшэнһөө хэргылхэ ба эмшэлхэ хэрэгтэ, мүн тэрэшэлэн спортивна медицинын, эмшэлэлгын хиналтын ба эмшэлэлгын физическэ культурын ябадалда физическэ культурын бүхы гол хубинуудыг ашаг үрэтэйгөөр хэрэглэхэ асуудалнуудаар элүүрыг хамгаалгын мэргэжэлтэдыг бэлдэхэ ба шэнээр хургаха хэмжээ эмхидхэдэг, бэелүүлдэг.

4. Хүн зоной дунда физкультурно-элүүржүүлгын хүдэлмэри ябуулга шадаха, мүнөөнэй тусхай аппаратура болон медицинскэ түхээрэлгэнүүдтэй, физическэ культура болон спортын онол аргаар элүүржүүлхэ ба найжаруулга түбүүдыг, пунктнуудыг, диагностика-зүбшэлэлгын пунктнууд болон кабинетүүдыг, врачебно-физкультурна диспансернүүдыг байгуулдаг.

#### **СТАТЬЯ 15. Ажаһуудаг газартань, олоной амардаг газарнуудта, эмхи зургаанууд болон эмхинүүдтэ, предприягинууд болон нэгдэлнүүдтэ ябуулагдаха физкультурно-элүүржүүлгын хүдэлмэри**

1. Физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ програмнуудыг мүнгэ зөөрөөр хангаха гүрэнэй нормативуудтай зохилдуулан, нютагай бюджетүүдэй мүнгөөр нютагай өөһэдэгөө хүтэлбэрилгын зургаанууд ажаһуудаг газартань, олоной амардаг газарнуудта физическэ культура хүн зоной эрхилхэдэ таарамжатай эрхэ байдал байгуулдаг.

2. Санаторно-курортно эмхи зургаануудай, амаралтын байшангуудай, аяншалгын баазануудай захиргаанууд амааргадаг бэе махабадыг бэхижүүлхэ, үбшэнһөө хэргылхэ ба эмшэлхэ зорилгоор тэдэнэй эмшэлүүлхэ ба амарха үедэ физическэ культурын элдэб хубинуудыг хэрэглэхын тула тааруу эрхэ нүхэсэл байгуулга уялгатай.

3. Хүсэндөө байһан хуулинуудтай зохилдуулан, аргалуулга байһан газартань спортивно-аяншалгын ба элүүржүүлгын маршрудуудыг

гатаа зүбшөөл физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг гүрэнэй болон нютагай зургаанууд үгэдэг байна.

**СТАТЬЯ 16. Инвалидуудай физическэ культура болон спорт**

1. Инвалидуудые (бөөдээ эмгэгтэй үхибүүдые оруулалсан) таһалгаряагүйгөөр аргалга газарнуудта физическэ культура болон спорт эрхилэлгы тааралдуулалга, кадрнуудые бэлдэлгэ, методическа ба медицинскэ туһаламжа хүргэлгэ болон эмшээлэлгын хиналгы физическэ культура болон спорт хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаанай дэргэдэ байгуулагдаһан албан зургаануудай хоорондын комисси бэелүүлдэг байха.

2. Физическэ культура болон спорт хүгжөөхэ програмнуудтай зохилдуулан нютагай бюджетэй мүнгэ зөөрөөр, нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилгын зургаанууд, физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна түхээрэлгэнүүд дээрэ физическэ культура болон спортын хэшээлнүүдые инвалидуудай үнгэргэхэдэ, тааруу эрхэ байдал хангаха ёһотой.

**СТАТЬЯ 17. Элүүр энхын ба спортын республиканска үдэр**

1. Физическэ культура болон спорт идхан дэлгэрүүлхэ, Буряад орондо ажаһуугшадые физическэ культура болон спортын хэшээлнүүдтэ даджаан хургаха, тэдэнэй бэе махабдые бэхижүүлхэ зорилгоор Буряад Республикын Элүүр энхын ба спортын республиканска үдэр жэл бүри үнгэргэдэг байха гэжэ тогтоохо.

2. Буряад Республика дотор Олимпийн хүдэлөөнэй уг зорилгонуудые, спортын социальна үнэтэ талануудые хүүгэдэй, эдиршүүлэй ба залуушуулай дунда дэлгэрүүлхэ, физическэ шадал тамир хүгжөөхэ, хуули ёһо эбдэхэ ябадал хэргэлхэ, эрхим залуу спортсменүүд болон командануудые олохо зорилготойгоор Буряад Республикын хүүгэдэй ба залуушуулай спортивно-олонийтын комплексно мурьсөөнүүдые, хайндэрнүүдые болон фестивальнуудые жэл бүри үнгэргэдэг байха гэжэ тогтоохо.

**СТАТЬЯ 18. Буряад Республика дотор физическэ культура болон спортые мүнгэ хангаар хангалга**

1. Буряад Республика дотор физическэ культура болон спорт Россин Федерациин федеральна бюджетдээ, Буряад Республикын бюджетдээ, нютагай бюджетдээ, эмхи зургаанууд, эмхинүүд, предпритинууд болон нэгэдэлнүүддээ, тэрэ тоодо физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй ниитын нэгэдэлнүүддээ, ороһон мүнгэнһөө, мүн тэрэшэлэн спортивна хэмжээ ябуулгануудай реклама хэхэ ба телевиденээр харуулха эрхэ худалдалгаһаа, олоной хараха физкультурно-спортивна хэмжээ ябуулгануудһаа, спортивна лотерейнүүддээ ороһон мүнгэнһөө, гүрэнэй социальна страхованиин зөөриһөө, эмхинүүдэй, эрхэтэдэй буян үйлэдэлгэһөө болон бусад аргаар ороһон зөөриһөө мүнгэн хангаар хангагдадаг.

2. Физическэ культура болон спортые мүнгэн хангаар хангалга Буряад Республикын республиканска бюджетдээ, тэрэнэй гаргашын хоёр процентһээ бага бэшэ хэмжээгээр бэелүүлэгдэдэг, тийхэдээ бюджет дотор тусхай мүрөөр бэшэгдэдэг.

3. Бюджетдээ гадуур ороһон мүнгэ зөөри хадаа физическэ культура болон спортые хүгжөөлгэдэ үгтэһэн бюджетэй номолонгонуудые бага болгохо үндэһэ баримта болохо ёһогүй.

**СТАТЬЯ 19. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилганууд**

1. Хүн зоной ажаһуудаг районуудые физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудаар эгээл бага хэмжээгээр хангаха нормативуудые физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаанууд, нютагай сагай уларилые болон хүн зоной тоо хараадаа абан, хуурин тосхонуудые бариха хүсэндөө байһан гормонуудай үндэһөөр тодорхойлодог байха.

2. Тогтоогдоһон гормонуудтай зохилдуулан, физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна хэрэглэмжын объектуудые тэдэнэй газар дээрэ түсэблэхэ, проектыень табиха, бариха ба ашаглалгада тушааха ябадалай хойноһоо хиналта нютагай өөһэдэг хүтэлбэрилхэ зургаанууд бэелүүлдэг. Хүн зоной ажаһуудаг районуудые ашаглалгада тушаан-абалгын комиссинуудай бүридэлдэ физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг нютагай зургаануудай түлөөлгөшэд оруулагдадаг. Тэдэнэй хабаадалгагүйгөөр гар табигдаһан актууд үнэн бэшэ гэжэ тоологдохо ёһотой.

3. Гүрэнэй эрдэм хуралсалай болон хургуулиин наһа гүйсөөгүйшүүлэй бүхы түхэлэй эмхи зургаануудые (нэмэлтэ хуралсалай эмхи

зургаануудһаа бэшэн) физкультурно-спортивна баазгүйгөөр шэнээр бариха, хуушыень хэльбэн шэнэлжэ болохогүй. Мүн тэрэ газар (район) дээрэн адли барилгануудые хээгүй хаа, байһан физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудые үгы хэжэ болохогүй.

4. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудай байһан газарта архи болон тамхинай зүйлнүүдые наймаалга хоригдонхой.

5. Хүн зоной ажаһуудаг тус районой хэмжээн соо адлирхуу барилгануудые хээгүй байгаа хаань, гүрэнэй физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудые үгы хэжэ, үмсэлжэ болохогүй.

6. Буряад Республикын зөөри болохо физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудые үмсэлэлгэ Буряад Республикын физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаанай зүбшөөлтэйгөөр, тэдэнэй шэглэл заатагүй үлөөлгэтэйгөөр гансал Буряад Республикын Правительствоын шийдхэбэрээр бэелүүлэгдэжэ болохо.

7. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна газарнуудта физическэ культура болон спортын хэшээлнүүдые, спортивна мурьсөөнүүдые болон физкультурно-спортивна олоной хараха хэмжээ ябуулгануудые үнгэргэхэдөө, физическэ культура болон спортын хүдэлмэрилэгшэд, эдэнтэй адли хабаадагшад өөһэдөө аюулгүйн нормо болон дүримүүдые сахиха уялгатай, хүнэй бөөдэ хоро хүргэхгүй, мүн хабаадагшад болон харагшадай нэрэ хүндэдэ хохидол ушаруулхагүй, хатуу шэрүүн ба хүсэрхэлгын ябадал гаргахагүй ёһотой.

8. Физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна байһан барилгануудай захиргаанууд хадаа хэшээлнүүд болон мурьсөөнүүдые үнгэргэхэ газарнуудай техникескэ түхээрэлгы аюулгүйн ба санитарно-ариг сөбэрэй дүримүүдэй эрилтын ёһоор тааруу зохид байлгаха ёһотой, мүн физическэ культура болон спортын хэшээл хэжэ байһан зоной болон харагшадай бэе махабадта хохидол ушаруулһанай түлөө Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудаар тогтоогдоһон харюусалга дааха ушартай.

**СТАТЬЯ 20. Физкультурно-элүүржүүлгын, спортивна болон амаралта-элүүржүүлгын бусад барилгануудай байһан газарай статус**

1. Физкультурно-элүүржүүлгын, спортивна болон амаралта-элүүржүүлгын барилгануудай, үргэн хабтагар талмайнуудые оруулалсан, байһан газарай участогууд амаралтын хэрэглэмжын газарай тоодо ородог, тиймэһээ бусаан абажа болохогүй. Заагдаһан газарнуудые таһалан үгэхэ ба хэрэглэхэ гурим Россин Федерациин болон Буряад Республикын газарай хуулинуудаар тодорхойлогдодог.

2. Амаралта-элүүржүүлгын ба спортивна барилгануудые барихын тулада газарай участогуудые таһалан үгэлгэ физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг зохихо гүрэнэй болон нютагай зургаануудай шийдхэбэринүүдые хараадаа абажа хэгдэдэг.

**СТАТЬЯ 21. Эгээл дээдэ туйлалтануудай спорт. Дээдэ классай спортсменүүдые бэлдэлгэ**

1. Буряад Республикын дээдэ классай спортсменүүдые бэлдэхэ зорилгоор гүрэнэй болон бусад тусхай мэргэжэлтэй эмхинүүд байгуулагдадаг, тэдэнэй ажал ябуулгын гурим, мүн тэдэнэй статус тогтоогдоһон гуримаар баталагдаһан дүримөөр тодорхойлогдодог.

2. Бүхэроссин болон уласхоорондын мурьсөөнүүдтэ Буряад Республикын суглуулагдамал командануудые бэлдэлгэ республиканска бюджетэй мүнгэ зөөрөөр бэелүүлэгдэдэг. Буряад Республикын суглуулагдамал командануудай бүридэлдэ спортсменүүдые оруулалга тэдэнэй спортивна туйлалтануудай хэм хэмжээнтэй зохилдуулан, конкурсно гуримаар хэгдэдэг байна. Буряад Республикын физическэ культура болон спортые хүтэлбэрилдэг гүрэнэй зургаан гүрэнэй спортивна стипендинүүдые тогтоодог, Бүхэроссин болон уласхоорондын мурьсөөнүүдтэ дээдэ классай Буряадай спортсменүүдые бэлдэхын тула республиканска бюджетдээ нэмэлтэ мүнгэ зөөри гаргашалха гормонуудые тогтоодог.

3. Буряад Республикын газар дээрэ ажаһуужа байгаа эрхэтэдэ спортын элдэб түхэлнүүдээр спортсмен гү, али судья боложо, Россин Федераци доторшые, мүн бусад гүрэнүүдэтэшые мэргэжэлтэ спорт эрхилхэ эрхэтэй байна.

4. Спортын элдэб түхэлнүүдээр спортсменэй болон судьягай мэргэжэлдэ табигдаһан сэгнэлтын эрилтэнүүдые Россин Федерациин болон Буряад Республикын гүйсэхэхэ засагай зургаанууд, спортын мэргэжэлтэ ажал ябуулгы гуримшууддаг уласхоорондын спортивна эмхинүүдэй актуудтай

зохилдуулан, тодорхойлодог.

5. Спортын олимпийн түхэлнүүдэй талаар спортивна гайхамшагта ехэ үрэ дүнгүүдэй болон габьяануудай түлөө Буряад Республикын Правительство спортсменүүдтэ болон тэдэнэй тренернүүдтэ гүрэнэй спортивна шангуудые республиканска бюджетэй мүнгэ зөөриһөө иимэ хэмжээтэйгээр тогтооно:

**Олимпийн нааданууд**

алтан медаль	спортсмендэ 75 мянган доллар
	тренертэ 50 мянган доллар
мүнгэн медаль	спортсмендэ 50 мянган доллар
	тренертэ 30 мянган доллар
хүрэл медаль	спортсмендэ 30 мянган доллар
	тренертэ 15 мянган доллар

**Дэлхийн чемпионат**

алтан медаль	спортсмендэ 50 мянган доллар
	тренертэ 30 мянган доллар
мүнгэн медаль	спортсмендэ 30 мянган доллар
	тренертэ 15 мянган доллар
хүрэл медаль	спортсмендэ 20 мянган доллар
	тренертэ 10 мянган доллар

**Европын болон Азийн чемпионат**

алтан медаль	спортсмендэ 25 мянган доллар
	тренертэ 15 мянган доллар
мүнгэн медаль	спортсмендэ 20 мянган доллар
	тренертэ 10 мянган доллар
хүрэл медаль	спортсмендэ 15 мянган доллар
	тренертэ 7,5 мянган доллар

**СТАТЬЯ 22. Физическэ культура болон спортын талаар хүнгэлэлтэнүүд болон социальна лаб хангалтанууд**

1. Мүнгэ зөөрөөр дуталдааг бүлэнүүдэй хүүгэдтэ, үншэн хүүгэдтэ, инвалидуудта, дотоодын эхиршүүдэй зургаануудта бүридхэдэ абтаһан эдиршүүдтэ физкультурно-спортивна хангалтанууд республиканска болон нютагай бюджетүүдэй мүнгөөр түлбэриггүйгөөр хэгдэдэг, харин Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агууехэ дайнда хабаадагшадта, тэдэнтэй адлидагдаһан хүнүүдтэ хүнгэлэлтэтэйгөөр хүргэгдэдэг байха.

2. Түлбэриггүйгөөр гү, али хүнгэлэлтэтэйгөөр физкультурно-спортивна хангалтануудые абадаг эрхэтэдэй бүридэл, мүн тэрэшэлэн үгтэдэг хүнгэлэлтэнүүдэй хэмжээн Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудаар тогтоогдодог.

3. Спортсменэй гү, али спортын али нэгэн түхэлөөр судьягай бэе махабадта спорт эрхилхэ үедэнь эмхидхэмэл гуримаар хохидол ушаруулһанай түлөө харюусалга, Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулинуудтай, спортсменэй гү, али спортын али нэгэн түхэлөөр судьягай физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй, тэрэнэй гэшүүн байһан эмхитэй (нэгэдэлтэй) баталһан хэлсээнэй (контрактын) эрилтэнүүдтэй зохилдуулан, тодорхойлогдодог. Энэ талаар хэлсээнэй (контрактын) эрилтэнүүд, Россин Федерациин болон Буряад Республикын хуулинуудаар тогтоогдоһон гормонуудтай жэшэхэдэ, спортсменэй гү, али спортын али нэгэн түхэлөөр судьягай эрхэ хизаарлаха ёһогүй.

4. Физическэ культура болон спорт эрхилэлгын үедэ эрхэтэдэй бэе махабадта ушарһан хохидолые хүсэлдүүлхэ нэмэлтэ хэмжээнүүд гэнтын аюулаа страхованиин мүнгөөр лаб хангагдадаг. Эрхэтэнэй тэрэнэй командын түлөө мурьсэдэг физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй эмхийн (нэгэдэлэй) гү, али тэрэнэй ажалай хэлсээ баталһан предприти, эмхи зургаан болон эмхийн страхованиин мүнгэнһөө лаб хангагдадаг, мүн медицинскэ уялгата страхованиин програмнуудай хэмжээн соо медицинскэ туһаламжа лаб хангагдадаг.

5. Мэргэжэлтэ спортсменэй гү, али спортын али нэгэн түхэлөөр судьягай страхованиин гурим болон эрилтэнүүд Россин Федерациин ба Буряад Республикын хуулинуудаар болон физкультурно-элүүржүүлгын ба спортивна шэглэлтэй эмхитэй (нэгэдэлтэй) баталһан хэлсээгээр (контрактаар) тодорхойлогдодог байха.

**СТАТЬЯ 23. Тус Хуулиин хүсэндөө оролго**

1. Тус Хуули тусхайта ёһоор тунхаглагдаһанһаа хойшо, 18-дахи статьягай 2-дохи пунктһаа бэшэниинь, хүсэндөө орохо.

2. 18-дахи статьягай 2-дохи пункт "Буряад Республикын 1997 оной республиканска бюджет тухай" Буряад Республикын Хуулигай нэгэн доро хүсэндөө орохо.

Буряад Республикын Президент  
Л.В.ПОТАПОВ

Улаан-Үдэ хото  
1996 оной февральин 1  
N 250-1



**Х**АМТЫН ажалай бэлиг хүтэлбэрлэгшэ, Буряад орон соогоо мэдээжэ болоһон Рабдан Цыцыктуевич Банзарон түрүүлэгшын түрээһөөр 90 жэлэй ойдо, Эгэтын-Адагай дунда хургуулида нэрыень олгоһон баяр ёһололдо зорюулагдаһан хэмжээ ябуулганууд "Победа" колхозой түб хуурин Эгэтын-Адагта байгша оной апрелин 12-13-най үдэрнүүдтэ үнгэргэгдэбэ.

Энэ дэлхэйдэ мүнделхэн хүн бүхэнэй хуби заяан дабтагдашагүй илгаатай, наһан соогоо бүтээһэн, хэрэгүүдыншье ондоохон шэнжэтэй байдаг. Энэ талааршье Рабдан Цыцыктуевич Банзарон олоной аша туһада



нэрэмжэтэ ажахы болохо байһан. Энээниен хэлэхеньшье хүшэр, ондоо нэрэтэй болохы хүсэһэн гээшбди. Тэрэ үедэ манай Рабдан Цыцыктуевич аймаг соогоо түрүүлэн "Победа" гэжэ хүнгэн машинатай болоһон байгаа. Хүндэтэй түрүүлэгшынгээ машинын нэрээр колхозоо нэрлэхэдэмнай яаха юм? Энэ үгэмнай удхынгаашье талаар эрхим шуу! "Победа" колхоз болохо гүйлтөмнай засагай зургаанууд дэмжэһэн гээшэ.

**Цыремпил Жигжитович ШИРАПДОРЖИЕВ:**

- Рабдан Цыцыктуевич али суглаа хураалһаа бусахадаа, манай нагаса баабайнда заагагүй хүрээжэ, удаан хөөрэлдэдэг заншалтай хэн. Нэгэтэ бидэ

## ЭРИЛТЭ ЕХЭТЭЙ, ЭНЭРХЫ СЭДЬХЭЛТЭЙ БЭЛЭЙ

(Р. Ц. Банзароной түрээһөөр 90 жэлэй ойн баярһаа)

бүтээһэн найхан хэрэгүүдын Буряад ороной солото хүнүүдэйхиһээ илгараадхидаг юм. Хамтын ажалай бэлигтэй хүтэлбэрлэгшэ хүн зонойнгоо байдалы ажанатэнюун болгохо хэрэгтэ эсшэ сусаһагүйгөөр эрмэлзэһэн габыятай. Ажахынгаа экономикые найжаруулаһанайнгаа тлоо тэрэ Ажалай Улаан Тугай, Хүндэлэлэй Тэмдэг орденуудаар, олон тоото медальнуудаар шагнагдаа. КПСС-эй XX съездын делегат Рабдан Цыцыктуевич Банзароной түрээһөөр 90 жэлэй ойдо зорюулагдаһан баяр ёһолол тухай хөөрэхынгөө эхиндэ намтарайн шатануудта тогтоё.

Рабдан Цыцыктуевич Банзарон Загарайн аймагай Хара-Шэбэр хууринда 1906 оной апрелин 10-да түрээһэн юм. Нютагайнгаа ехэ наһатанай хургуулие. Дүүргэһэн эдэбхи үүсхэлтэй хүбүүн 18-тайдаа комсомолой гэшүүн боложо, залуушуулай дунда

ойлгууламжын ажал үргэнөөр ябуулжа захалаа хэн. Орон соо боложо байгаа хубилалтанууды өөрынгөө онсо бодолоор мэдэрһэн залуу хүбүүн хамтын ажал эмхидхэхэ, шэнэ байдалай алишье талаараа булюу хайн байһые нютагайнгаа зондо ойлгуулдаг бэлэй. Арадай хэрэгтэ бүхы хүсэ шадалаа зорюулахые шийдэһэн Рабдан Банзарон 1929 ондо партиин гэшүүнээр абтажа, наһанайнгаа һүүлшын үдэр болотор тэрэндээ үнэн сэхээр алба хэһэн габыятай. Дунда шатын хүтэлбэрлэгшэдые бэлдэдэг Хяагтын хоёр жэлэй партийна һургуули амжалтатайгаар дүүргэһэнэйнгээ удаа Банзарон энэ аймагай Мөөрөөшэ тосхой уншалгын байшание даагшаар 3 жэл шахуу хүдэмэрилбэ. 1934-1943 онуудта Рабдан Цыцыктуевич эд хэрэглэгшэдэй кооперацида амжалтатайгаар ажаллаһан намтартай. Энэ хугасаада Хориин, Агын Буряадай автономито округой Дулдэргын районой, удаань Яруунын аймагай райпотребсоюзай түрүүлэгшээр хүдэмэрилхэн юм.

Арад зоной ажабайдалай хайн тээшээ хубилжа байтар, 1941 оной зун фашис Германи манай орондо дайгаар орожо, амгалан байдалаймнай хараа зорилгонууды эрид хубилгаһан түүхэтэй. Бузар дайсадые бута сохихо бүгэдэ арадай тэмсэл захалаа бэлэй. Тэрэ үедэ нилээд дүршэһэн Рабдан Цыцыктуевичай хайн дураараа дайнда мордохо тухай мэдүүлгэнүүд ВКП(б)-гэй райкомоор буруушаагдаһан юм. Энэ хүшэр үедэ арадай ажахые хүгжөөхэ, эрэлхэг сэрэгшэдые эдэе хоолоор, хубсаһа хунараар, буу зэбсэгүүд болон бусадшье хэрэгсэлнүүдээр гүйсэд хангаха, хүн зоной дунда нийтэ-политическэ хүдэлмэри залан шууд ябуулаха үүргээ гүйсэд мэдэрһэн партиин Яруунын райком "Танай фронт-эндэ" гээд эрид заагаа хэн.

Рабдан Цыцыктуевич Банзарон 1943 онһоо Эгэтын-Адагай Молотовой нэрэмжэтэ, удаань "Победа" колхозой түрүүлэгшээр таһалгаряагүй 18 жэлэй туршада амжалта түгэсөөр хүдэлжэ, ашата хэрэгүүдээрээ хүн зонойнгоо дунда эгээл хүндэтэй хүнүүдэй нэгэниинь болоһон гээшэ.

Апрелин 12-ой үдэһын 7 сагта тосхойной клуб соо эхилхэн баяр ёһололой үдэшые колхозой түрүүлэгшээр хүдэлхэн, СССР-эй Верховно Советэй депутат ябаһан адарта түрүүлэгшын түрээһөөр 90 наһанай оие үнгэргэлгын эмхидхэлэй комитедэй түрүүлэгшэ Д. Б. Дамбаев нээжэ, энэ хэмжээ ябуулгын гуримтай найнаар үнгэргэхын тула Булад ламхайда тусхай уншалга бүтээлгэһэнэй удаа ажахынгаа хүндэтэ ветерануудые, Улаан-Үдэһөө ерэхэн айлашадаа суглаанай президиумдэ уриба.

Суута түрүүлэгшэтэй олон жэлэй туршада хамта хүдэлхэн нүхэдын Ц.Е. Т. Цыренов, Н. Ю. Намсараев, Д.Н. Б. Дымбрылов, Ц.Д. Ж. Жалсанов, Аид-хамба Д. Цыденов, П. Э. Ренчинов, Ц. Ж. Ширапдоржиев, Д. Б. Лыгденов.

гэр булын нүхэр С. А. Тыхеева, Г.Д. В. Намсараев, мүнөөнэй түрүүлэгшэ Ю.Г. Цыдендамбаев, "Ярууна" газетын редактор Э. Д. Будаев, аймагай захиргаанай гулваагай орлогшо С. В. Климов гэгшэд дурасхаалай дулаан үгэнүүдые хэлэжэ, клуб соо багтажа ядатаргаа сугларһан элдэб үеын зоной зүрхэ сэдхэлые тэрэ хүшэр хүндэ сагай байдалда тэхэрюулхэн мэтээр доһолгоон хүлгөөһөншье, уяруулаһаншье байна. Ушар иимэхээ энэ тэмдэглэлэй унжагай болохогүйнь тула Рабдан Цыцыктуевич Банзароной хүтэлбэрлэхы бэлиг шадабарие, энэрхы найхан сэдхэлые, хүн талын хайн шэнжэнүүдые тодорхойлоһон баримтануудые үгэ абаһан хүнүүдэй дурсалгануудһаа богонихоноор абаад үзэе.

**Намжил Юмсоронович НАМСАРАЕВ:**

- Эрхүүгэй хүдөө ажахын институт 1958 ондо дүүргэжэ ерээд, Рабдан Цыцыктуевичай хүтэлбэри доро ажалайнгаа намтар эхилхэн золтойб. "Зондо үгээ дуулахагэбэл, тэдэһэйнгээ талые хараха, тулалха хэрэгтэй. Хүдэлмэришэниие доромжолжо нэгэшье үгэ хэлэхгүй юм," - гэгшэ хэн. Хрущёвой зонхилхо үеэр квадратно-гнездовой аргаар кукуруза һуулгажа, хэдышэнэй тухашаралган, дэмы гаргаша хэгдэһэн гээшэб... "Энэшни маңда яашье таарахагүй ургамал байна. Энээнэйнгээ орондо нютагайнгаа эрхэ байдалда тааруу ургамал тарбалнай, алишье талаараа булюу байха. Райкомдо дуулгажа, зогсоохо шухала", - гээд эрид хэлэхыень мартадаггүйб. Ажабайдалай орёо ямаршье асуудалда тодо харюу үгэжэ шадахаар намайе хүмүүжүүлхэндэнь, мүнөөшье болотор байсан ябадагби.

**Цыден-Еши Толмачеевич ЦЫРЕНОВ:**

- Рабдан Цыцыктуевичай 1943 ондо түрүүлэгшэ боложо ерэхэдэнь, эндэхи байдалынь задагай, ажалай журамшье нилээд нуладашаһан байгаа. Шэнэ түрүүлэгшэ эдэ бэрхшээлнүүдые дары

уудлахын тула нютагай наһатай зонтой зүбшэһэн, тэдэһэй хэлэһэн наһанжануудые бэлүүлжэ захалаа бэлэй. Колхозой экономикые найжаруулаха зорилготойгоор шэнэ халбаринуудые зүбөөр эрхилхэ талаар нилээд ехэ юумэ хэһэн хүн гээшэ. Загаһа барилга, туулай болон халтар хара үнэгэдые үсхэбэрлэгшөө гадуур гахайн, шубуунай фермэнүүдые, зүгы барилгые ашаг үрэтэйгөөр эмхидхэжэ шадаһан юм. Дайнай хүшэр, мүн тэрэнэй саашанхи жэлнүүдтэ ядуу байдалтай үбгэд, хүгшэдтэ эдэе хоолой зүйлнүүдые үгүүлхэхээ гадна, хургуулийн үхибүүдые али болохоор тордохо хэрэгые хараһаа алдадаггүй хүн хэн. Хэдэхэн жэлэй үнгэрхэдэ, Молотовой нэрэмжэтэ колхозойхид ажал, хэрэгүүдээрээ аймаг республика соогоо суурхажа эхилэе бэлэй. Бүритабад онуудай үеэр манай колхоз миллионер болоһон. Эгээл тэрэ үедэ манай хүршэ Ульдэргын колхоз нэгэ ажалта үдэртэ 16 мүнгэ хубаарилдаг байһан наань, манайхин тэрэнээ 1 түхэригтэ хүргэһэн байна бшуу даа.

**Дамби-Нима Базарович ДЫМБРЫЛОВ:**

- Хүн зонойнгоо талые харадаг, мүн шанга эрилтэтэй түрүүлэгшын хажууда 14 жэлэй туршада тарьяан ажалай бригадираар хүдэлхэнби. "Наранай гарахада, анзаһан, борнойн шүдэнүүд газарта ороод байха ёһотой" - гэхэн эрилтэ хабарай тарилгын үедэ табидаг байһан гээшэ. Дайнай хүшэр жэлнүүдтэ манай колхозой гэшүүд гэдэһээ үдэжэ ябаагүй юм. Энэ хадаа Рабдан Цыцыктуевичай аша габыяа. Манай колхозой гэшүүдэй түрүүлэгшэдээ ямар дуратай байһые нэгэ жэшээ дурдалтай. Партида харша ябуулгануудайнгаа түлөө Молотовой 1957 оной зун гэмнэгдэхэдэнь, ямар нэрэтэй болохоёо колхозоороо зүбшэһэн зомди. Дээрэһээ бууһан заабарийн ёһоор, манай колхоз XX партсъездын

гурбан хүбүүд тибһэ малтаад бусажа ябатараа, полиин захата Банзарон түрүүлэгшэтэй уулзаһоо бэлэйбди. "Таанадэндэ юу хэжэ ябанат?", - гээд асуухадань, айшаһан маанад бүд туулмагтай тибһээе газарта талинхай бэлтылдэшоод байхадамнай, түрүүлэгшэ буруу хараад, нулимсаяа аршаад, "Гэртээ харигты даа," - гээд дарууханаар хэлээ агша бэлэй. Иимэ эльгэ нимгэтэй хүтэлбэрлэгшэ байһан юм даа.

**Галсан-Дамба Ванчикович НАМСАРАЕВ:**

- Түрүүлэгшэмнай хэр сүлөөгүй ябабашье, хургуулида орожо, үхибүүн бүхэнэй хэрэгүүдээр һонирхдог байгаа. Үлэн байдалтай үхибүүдтэ аарса халаалгажа уулгуулха, хилээмэ эдоулхэ иимэ хүтэлбэрлэгшэ тэрэ үедэ хоморхон лэ байха. Энэ хүшэр үедэшье ерээдүйн халаан тухай бодомжолдог холын хараатай сэсэн хүтэлбэрлэгшэ ябаһан гээд наһажа ябадагби. Рабдан Цыцыктуевичай нэрые түрэл хургуулидаа олгохо гэхэн нютагайнгаа зоной дэмжэлгые найшаагаад, Та бүгэдэндэ, ажалай үргэн замда батаар гараһан хүбүүдтэнь, гэр бүлэдэнь зол жаргал хүсэнэб.

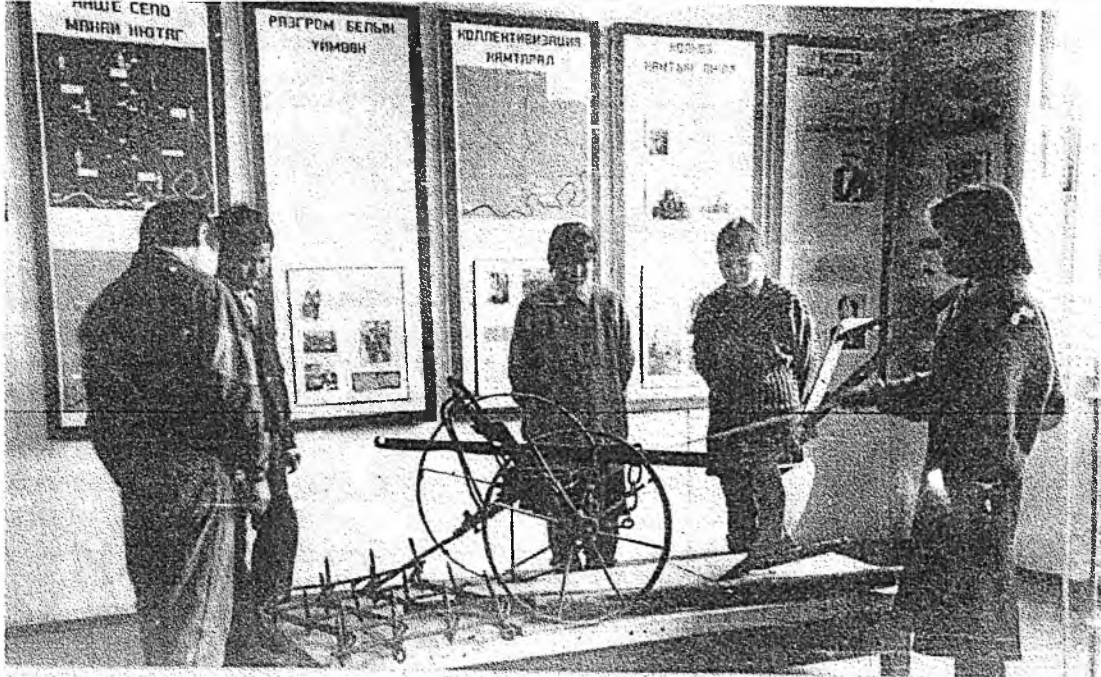
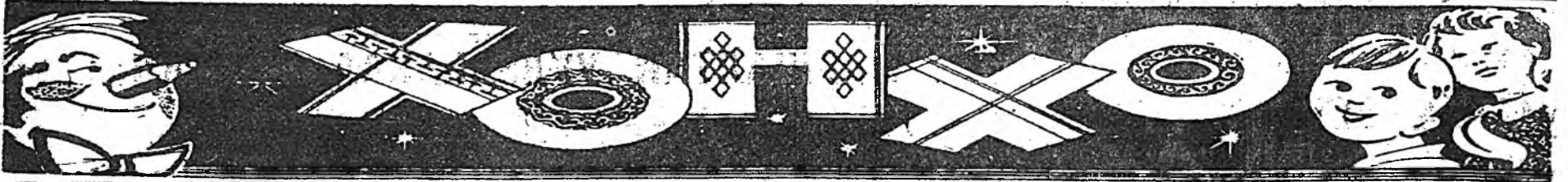
Энэ үдэшэ Цырен-Ханда Жамсуевна Жамьяновагай "Колхозой түрүүлэгшэ-съездын делегат" гэхэн номтой танилсалгын ёһолол болохо байгаа. "Победа" колхозой ветерануудай, олон жэлдэ суг хүдэлхэн нүхэдэйн дурсалганууд эндэ оруулагданхай. Аймагай типографиин түхээрэлгэнүүдэй эбдэрхэн ушарһаа олоной хүлээһэн энэ ном болзортоо гаража үрдибэгүй. Ойрын сагта энэ ном бэлэн болохо гээд "Ярууна" газетын редактор Э.Д. Будаев мэдүүлхэн байна.

Баярай суглаанай һүүлээр һайндэрэй ехэ концерт харуулагдаа.

**Д. ХУБИТУЕВ. ЗУРАГ ДЭЭРЭ:** баяр ёһололой үедэ.

Авторай фото. (Ойн баярай хоёрдохы үдэрэй ябуулгануудһаа тоосоон хожом гараха).





Ээлжээтэ "Хонхо" хуудаһан Захаaminaй аймагай Үлэгшэнэй дунда һургуулиин 70 жэлэй ойдо зориулагдаба. Хизаар нютагаа шэнжэлэлгэ, угай бэшэгүүд тухай эндэ хөөрэхэмнай.

МОНГОЛ ТҮҮХЫН ГҮН СООҢОО

Би хатагин обогой Байсагалтанай аймагай Эржена Очирова гээшэб. Манай обог монгол түүхын гүн сооһоо юм. Түрүүшын бэшэмэл мэдээнүүд 1240 оной хулгана жэлдэ бэшэгдэһэн "Монголой нюуса тобшодо" бии. Хатагин обогтон агуухэ Чингис хаанай абганар боложо, Ехэ Монгол гүрэниие байгуулахата гухалжа, тулалдажа ябаһан түүхэтэй.

Хожом хойно Сайн хаанай самаргаанай, Бошогто хаанай буһалгаанай үедэ Сайн ноён аймагһаа Сэлэнгэ, Зэдэ голнуудта нүүжэ ерэхэн домогтой. 1727 оной Ород, Монгол, Манжа гурбан гүрэнэй шиидхэбэрээр гүрэн түрын хилэ хааж тодорхойлогдоһон, хилэ сахиха хасаг албан бии болоо. 1800-гаад оной эхээр мүнөөнэй Зэдын аймагай Үшөөтэ нютагһаа албанай хэрэгээр хасагай табиган Очиров Байсагал Атомановск-Николаевск станицада (мүнөө Харсаа буури) ерэхэ түбхинэхэн байна.

Байсагалай хүбүүн Сэбээн гэдэг найман хүбүүн, гурбан басагатай боложо, үнэр баян үдэхэн, Байсагалтанай аймаг гэжэ алдаршаһан юм. Намда хүрэтэр 10 үе болоно. Нэрлэбэл: 1. Эржена. 2. Памажаб. 3. Цыден-Еши. 4. Түндэб. 5. Жанчиб. 6. Сэбээн. 7. Байсагал. 8. Банзаа. 9. Жүгдэр. 10. Олзотой.

Эржена ОЧИРОВА. ТҮРЭЛНӨӨ ТҮРЭЛ

Минии түрэхэн Үлэгшэн нютаг алишьё талаһаа уула хадануудаар хүрээлээтэй юм. Түшээлгэтэ ехэ ууланууднь нэрлэхүү. Сагаан Таабай, Үндэр-Баабай, Баянгол, Хонгор уула, Баруун голый ехэ уула, Ёрто уула, Хатан уула, Шойжон уула.

Бэрхэ бөлөгтэй зоноор манай гол баян юм. Поэдүүд, уран зураашад, дуушад, һур харбаашад, барилдаашад, түрүү малшад - омогорхолнай мүн.

Түрэл һургуулиимнай байһан холоһоо ербын сайгааа харагдадаг. Хажуудань хуушан модон һургуулиимнай байна. Сагай хэды ошоошьё наа, түрэлһөө түрэл зандаал даа. Эндэ нютагай түүхын хизаар оронро шэнжэлгын музей бии.

Нютагамнай айлшалжа ерээ наа, энэ музейдэ орожо хараарайт, һонирхооройт. Үнгэрхэн сагаа мартадаггүй, үглөөдэр тухайгаа бододог юм, манай нютагаархид!

Мүнөө 11-дэхи класста һурадаг Долсон ОЧИРОВА 7-дохи класста һуража байхадаа бэшээ.

УГАЙ БЭШЭГҮҮДЭЙ ҮНДЭНӨӨР

Үлэгшэнэй дунда һургуулиин үхибүүд өөһэдөө музей эмхидхэхэн юм. Үхибүүд ухаан бодоолоо гүйлгэжэ, уран гараараа эдэб зүйлнүүдые бүтээжэ, нютагай хүгжэлтые үнэншэмэ һайнаар харуулаа. Музей 5 таһагта хубаарилагдана. Нэгдэхэ таһаг соо Үлэгшэнэй урданай байдал тухай хэлэгдэнэ. Элинсэг хулинсагаймнай хэрэглэжэ ябаһан гэрэй хэрэгсэлнүүд, модоор, гууляар, эдээр хэгдэхэн аяга, шанага, шэрэм домбо, тогоон, Ермагай үеын сахюур буу, буряад ном годли, буряад хасагуудай эмээлнүүд, хүлэр дүрөөнүүд, буддын шажанай хэрэгсэлнүүд, XIX зуун жэлэй һүүлэй үедэ бүтээгдэхэн буряад үлгы, түбэд ба хуушан монголоор барлагдһан номууд үргэнөөр табяатай.

Угай домогуудые эхэ бэшэгээрнь уншахын тула хуушан монгол бэшэгэй бүлэг эмхидхэжэ, һурагшадта үзэгүүдые заажа эхилээ һэм. Тиигэжэ түрүүшын бүлэгэй 24 һурагшад хэдэн жэлэй хугасаада яһала һайн холбожо, уншажа, бэшэжэ шадаха болоо. Үлэгшэн нютагай дэбисхэр дээрэ табан угай буряад-монголнууд ажаһуунад. Нэрлэбэл, һойһо, хонгоодор, хатагин, хашин ба шошоолог. Эгээл олон хүн зонтой һойһо уг баһа хоёр һалаа боложо хубаардаг. Ажалай ба дайнай ветеран, һаһанайнгаа амаралтада гараһан Буяна аймагай 78 һаһатай Сэдэб Аюрзанаевич Дамдиновай хадгалжа, бэшэжэ, үргэлжэлүүлжэ ябаһан нэгэ дүгээр һойһо угай домогые уншаабди. Эдэ угай аймагууд аршаантан, амахантан, аадайтан, буянагачи, баанайтан, буянтан, нарингууд, минаахайтан, таамаантан, хүүшхэтэн, цүүшхэтэн гэхэ мэтэ болонод. Энэ угай зарим һалаанууд 22 үе хүрэтэр тоологдоно.

Табан угай зон тухай стөндүүд һургуулиин музейдэ бии. Буряад арадай суута үльгэр "Абай Гэсэрэй" 1000 жэлэй ойдо зориулагдаһан 1991-1995 онуудай республикын конференцидэ, харалгануудта музейн гэшүүд хабарада, таба дахин нэгдэхэ һуурида гараа.

1993 ондо 7-дохи классай һурагша Намжилма Очирова Владивосток хотодо үнгэртэгдэхэн Бүхэроссин харалгада уг гарбалай секцидэ хабарада, 28 эдир шэнжэлэгшэдые дабажа, Бүхэроссин лауреадай нэрэ зэргэдэ хүртэхэн юм. Тиихэдэ музейн гэшүүд хуушан монгол бэшэгһээ таабари, онһон үгэ, үрээлнүүдые шадаха зэргээрэ буряадшалжа эхилээ һэн. Хожом саашаа шүлэг, багахан онтохон, домог "Молон тойн туужаһаа" хэһэгүүдые уншажа, оршуулжа, аймагай "Ажалай туг" һониндо эльгээдэг болоо юм.

Хуушан монгол үзэгтэй Хатанисаһан музейн гэшүүд С. Гомбожапова, М. Шарастепанова, И. Гончигова багшанарай институтта энэ бэшэгээ шудалжа, хуушан монгол бэшэг зааха эрхэтэй багшанар болонхой. Мүнөөшьё Буряадай университетэ, Невосибирскын университетэй филиалда, соёлой академида, багшанарай колледждэ хитад, хуушан монгол шудалжа ябаһан оюутад бии. Эдэмнай хэд бэ гэбэл, Б-Х. Дамдинова, З. Ульзетуева, Н. Лубсанова, А. Намсараева, Н. Дондокова болонод.

Хоёрдохи таһаг соо колхозой болон совхозой түүхэ бэшэгдэнхэй.

Гурбадахы таһаг Эсэгэ ороноо хамгаалгын Агуухэ дайнда зориулагдаһан. Дайнай эхилхэдэ, нютагһаа 135 бүһэтэн дайнда мордожо, 65-ниинь бусаагүй. Олон үдэр һурагшаднай айлаар ябажа, сэрэгшэ бүхэнэй намтарыень бэшэхэ гэжэ оролдообди. Нүхэдтэйн, хүршэнэртэйн хөөрэлдэжэ, сомоной Сөведэй хуушан дансануудые урбуулжа, түрэхэн он жэлыень ород, буряад календаряар тодорхойлообди. Россин гүрэнэй найман область, Украина, Беларуси, Прибалтикийн гүрэнүүд, Москвагай ба Ленинградый архивуудтай бэшэлгэ, бэдэрлэгэ үүдхэжэ, 23 нютагай сэрэгшэдэй нүгшэхэн, хүдөөлүүлхэн газарые долоон жэл соо тодорхойлообди. Тэдэнэй тоодо гвардейскэ морин сэрэгэй полкын комиссар, дайшалхы хоёр орденото А.О. Далаев тухай мэдээнүүд оллоо.

Пулемётно отделениин командир Ц.Ц. Банзаракаевай Улаан Одоной орден дайнай дүүрэхээр 47 жэлэй үнгэрхэн хойно энэ бэдэрлэгээр оллоо һэн.

Энэ таһагта һургуули дүүргэтэрэ олон жэл хүдэлхэн музейн гэшүүд Дудари Дамдинова, Эрдэм Очиров, Соёлма Юмажапова, Дулма Цыбенова, Арюна Ванчигова, Хэшэгтэ Цыренжапов, Хэшэгтэ Гармаев, Нордог Хандуева болоно. Дайнай үеын ара талын ажалда амжалтатай хүдэлхэн нютагай 243 үбгэд, эхэнэрнүүд, тэдэнэй тоодо 18 һурагшад "Эсэгэ ороноо хамгаалгын дайнай үедэ" Шэн габыята ажалай түлөө" гэхэн медальнуудаар шагнагдаһан юм. Агуухэ Илалтын 50 жэлэй ойн баярта зориулагдаһан



республикын харалгада Намжилма Очирова, Гэлэгма Дондокова, Буда-Ханда Дамдинова хабарада, нэгдэхэ шатын дипломоор шагнагдаһан байна. һурагшадтай бэшэхэн "Дурасхаалай дэбтэр" Буряад Республика соогоо эрхим дээдэ гэжэ сэгнэгдээд, 9-дэхи классай һурагша Гэлэгма Дондокова Буряад Республикын эдир эрхим хизаар ороноо шэнжэлэгшэ гэжэ Бүхэроссин "Океан" лагерьта 1995 ондо амаржа ерээ, Бүхэроссин дипломант нэрэ

зэргэдэ хүртөө. Эдэ харалгануудай дүнгүүдээр манай һургуулиин музейн дайнай материалнууд республика соогоо эрхим гэгдэжэ, Бүхэроссин харалгада Москва хото руу эльгээгдэхэн байгаа. Тэндэ нэгдэхэ һуурида гаража, һургуулиин музейдэ ба музейн хүтэлбэрилэгшэдэ Бүхэроссин лауреадуудай нэрэ зэргэ үгтэжэ, лауреадай үнэмшэлгэ барюулагдаа юм.

Дүрбэдэхэ таһаг нумизматикын таһаг болоно. һургуулиин жасада гансашье манай ороной бэшэ, мүн дэлхэйн бусад оронуудай мүнгэнэй эдэб тэмдэгүүд ехээр суглуулагдаба. Жэшээлхэдэ, Германиин, Болгарин, Хитадай, Монголой эд мүнгэнүүд бии. 300 гаран мүнгэнэй единициэ эндэ тоологдоно. Нэгэ иимэ ушар тохёолдобо. Уяатай һууринда хуушан гэрэй, задалагдахада, үһээдэнь хабшуулаатай байһан хаанта засагай үеын 500, 100, 25 болон 5 түхэригэй сэнтэй мүнгэнүүд - хамта дээрээ хэдэн мянган түхэриг олодо, музейдэ бэлэглэгдэхэн юм.

Табадахы таһаг - һургуулиин түүхэ болоно. һургуулиин түүхэ ехэшьё, баяншьё. Анха түрүүн Бэлээр һуурида 8-10 һаһатай гүшаад үхибүүдые суглуулжа, хабар-намарай сагта хуушан монголоор заажа эхилхэн гэхэ. Энэмнай 1926 ондо эхилэгдэжэ, мүнөө жэлэй май һарын 30-да тэбхэр 70 жэл болохонь гээшэ. Музейн гэшүүд Туяна Ажитова, Намжилма Очирова, Жаргалма Бальжигова, Эржена Очирова (хоёр дахин) республикын хизаар ороноо шэнжэлэгшэдэй конференциин лауреадууд

болоһон юм. Нютагай түүхэ шэнжэлхэнэй, согсолон бүридхэхэнэй ашаар олон үеын уг залгамжалһан аштай хүдэлмэри хэгдэхээр зандаа.

Пама ОЧИРОВ, багша, һургуулиин хизаар ороноо шэнжэлгын музейе даагша. ДЭЭРЭ: ЗУРАГУУД: һургуулиин музей соо; "Дурасхаалай бэшэлсэгдэн ДОНДОКОВА. Гэлэгма



# ДОБЫМНАЙ ГОЁОНОН ДОЛООН УНГЫН СЭСЭГҮҮД МЭТЭ...

—Бидэтай—үбгэд, хүгшэд мүнхэ бэшэбди. Бурханайнгаа орондо морилох саг дүтлөө. Урданай дуунууд, урянаай заншал тухай урдижэ бэшэжэ абыг, — гэжэ нютагаймнай шаһатай нэгэ хүн дурадхаа нэи.

Энэ дурадхал тушаа бодожо үзөөд, аман зохёолой дээжэ юрэл суглуулаха бэшэ, фольклорно ансамбль байгуулаха юм байна гэхэн бодол толгойдом ороһон юм. Жэшээлхэдэ, 80 гаран шаһатай Долгор Буянтуеваһаа бэшэжэ абһан нимэ дуун тайзан дээрэһээ эдэлээ гэшэ һаа, хэды гоёб гээд бодоод үзөө бэлэйб:

**Добымнай гоёонон  
Долоон унгийн сэсэгүүд,  
Добымнай гоёонон  
Долоон эсэгийн хүбүүд,  
Талымнай гоёонон  
Табан унгийн сэсэгүүд,  
Танхимнай гоёонон  
Табан эсэгийн хүбүүд.**

Табан жэлэй саана эмхидхэгдэһэн ансамбльнай мүнөө нилээн суугай болонхой. Сэлэнгэ, Захаамин, Зэдэ, Хягта тойроной хүүгэдэй фольклорно коллективүүдэй харалгын болоходо, манай "Наадан" жэшээтэй гэхэн нэрэ зэргэдэ хүртэһэн юм. "Наранай туяа" гэхэн хүүгэдэй уран бэлгитэнэй республиканска конкурсо хэдэн жэлэй хугасаада хабаадахадаа, Дмитрий Цыренов лауреат болоһон, Эржена Очирова тусхай шанда хүртэһэн юм. Оюна Гармаева районно конкурсын лауреат болоһон байна. Батор Дамдинов, Дарима Ванчинова гэгшэд харагшадай найшаал, магтаалда ходел хүртэжэ байдаг.

Арадай ёһо заншалнууд дээрэ хүүгэдые хүмүүжүүлхэ талаар хэшээлүүдые үнгэргэдэг С. Ц. Очирова "Наадан" ансамблин харалгын программада "Угай найр" гэхэн найруулга нэмэе гэжэ дурадхаа нэи. Улаан-Үдэһөө "Уряал" ансамблин гэгшүүн, багша Ц. А. Б. Очирова ержэе туһалаа бэлэй.

Үлэгшэнэй үргэн субаргын талада табан угсаата зон суглараад, байгаалин үзэсхэлэн оршондо угай наада үнгэргэхэмнай. Онгодойһоо хашан угай, Баглахаһаа—хагагин, Баруун-Голһоо—нэгэдүгээр нойһо, Зүүн-Голһоо—хоёрдугаар нойһо, Уляатайһаа шошолог угай зон ерээ. Мэндэ-э-э!—гэдэдэ, хүүгэд Хонгор уулаа гахижа, хадаг барина, зурамуудые уяна.

Удаань ондо ондоо угайхид мүрхэһэнэ, барилдана, дүнгүүдынь соносхогдоно. Нур харбаан эхилэ, "Манайнгааш эдирэй мэргэн онолгой байна дөө, хуры-хуры..." гэхэн соло дуудалга эдэлнэ. Оноогүй һаань, олоороо "Галуунай замаар ябабо-о..." гэдэнэ. Цыденова Дарижаб, Будаева Сэбэе тообинээр үгэнүүдынь хэлэжэ үгэһэн юм. Мори урилдаанай үедэ үндэр хара түрүүлжэ, Баир Тубшингов мориной соло дуудана. Ажалай, дайшай ветеран Р. Ц. Очиров заажа, заабарилжа үгөө нэн.

Бээлэй шюулсаад, олоогүйшүүдынь дуу дуулана. Жэшээлбэл, Эржена Очировагай дууе дурдая:

**Сайн гүүнэй унаган гэшэ  
Сайбар жороотой байдаг юм,  
Сайн хүнэй үри гэшэ  
Салгай, баруунгүй ябадаг юм.  
Хатар гүүнэй унаган гэшэ  
Хатар жороотой байдаг юм,  
Хүн бүхэнэй үри гэшэ  
Хүндөөл хүндэтэй ябадаг юм.**

Ансамблин гэгшүүн Валентина Раднаева республикын "Сагаан һарын дуннина" боложо тодорһоо нэи. Хүгжэмшэн Дондок Аюшеев, багшанар Валентина Дондокова, Сэсэгма Шагжина гэгшэд ансамблин хүдэлмэридэ эдбхитэй хабаадана.

"Һэни даралга" гэхэн һонирхолтой найраа мүн лэ дурдамаар.

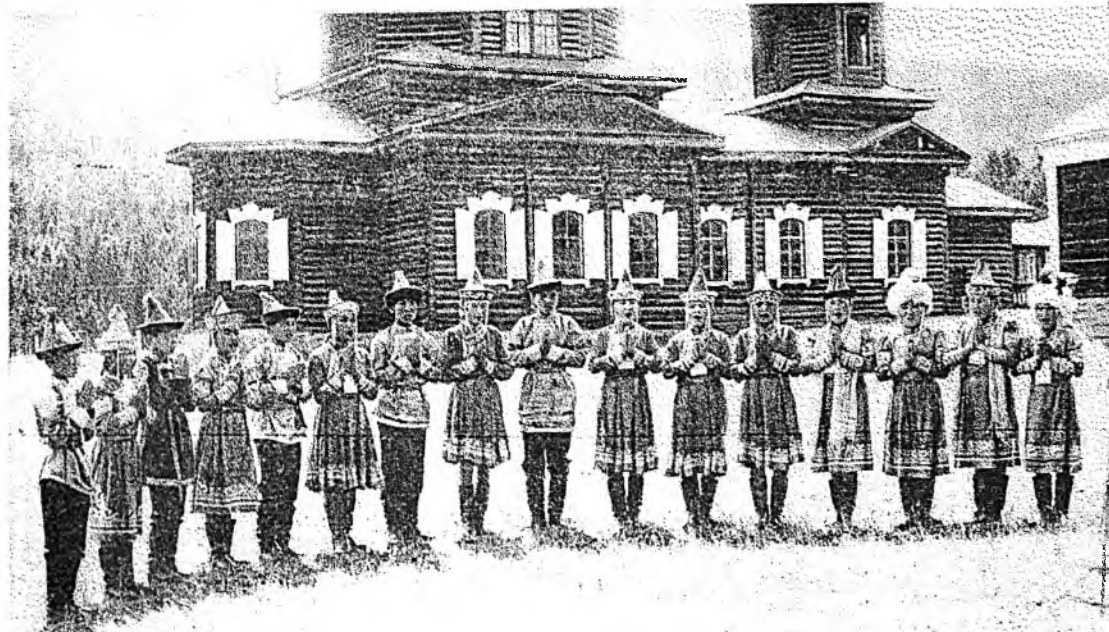
**Хурганайтнай нооһон  
Хурга зузаан болог,  
Түлгэнэйтнай нооһон  
Төө зузаан болог—**

гэжэ хабаадагшад дуулалдадаг. Гунжид тообинһоо үгэнүүдынь бэшэжэ абһаа нэмди.

Үнэхөөрөөшье, үхибүүднай— эдир уран бэлгитэмнай добымнай гоёонон долоон унгийн сэсэгүүд мэтэ үүлэгүй сэлмэг замтай байг, нютаг зоноо, үргэн Буряадайнгаа харагшадые үнэн зүрхэнһөө баясуулжа байг лэ!

Тамара ЗНАЕВА,  
"Наадан" гэхэн фольклорно ансамблин  
хүтэлбэрилэгшэ.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: ансамблин гэгшүүд дуу гүйсэдхэнэ.



УРДАНАЙ ёһо заншалнуудта, урлалда үхибүүдые хургаха талаар табан кружок хургуулидамнай хүдэлдэг юм. Эдэниие тоолон нэрлэхүү.

Арһа, нооһо элдүүрилхэ шадабариде багша С. Ц. Очирова, мориной һүүлээр урлалда Д. Б. Очирова, модон дээгүүр һиилэлгэдэ Ц. А. Очирова, арадай аман зохёол суглуулаха, шудалха талаар Т. Г. Занаева, буряад хубсаһа, эсхэхэ, оёходо дүйтэй болгохын тула С. Д. Цыбеннова гэгшэд хургадаг юм. Гэхэхэ гадна хургуулиемнай хаа яагуур суутай болгоһон нур харбалгын, барилдаанай кружогууд хүдэлдэг гэшэ.

Өөрөө би арһа элдүүрилгын кружогто ябадаг хүм. Модон талхяр, хэдэргээр малай арһа элдэнэбди, үнэгэнэй, хэрмэнэй, бэшэшье ангуудай арһа буйлуулжа хуранабди. Табадахи жэлээ эндэ ябажа байһан хадаа яһала дүршэлтэй болообди. Нютагай зон заримдаа годонуудые түлөөһөөрнэ элдэжэ угыт гэжэ гуйдаг юм. Захилнуудынь дүүргэнэбди.

Тиихэдэ Цырен-Ханда Жаргалога тообии гарай түмэр зрыюулгэ манда бэлэглээ нэн. Багша Б. Д. Улзытуев гар зрыюулгэ мүн лэ хэжэ үгөө.

## АНХАҢАЙМ НЮТАГ

Би хашин угай Үндэртэнэй аймагай гэшэб. Хашин гэхэ гү, али монголоор хачин гэжэ угтан анхан сагта Халха (хойто) Монголой Түшээтэ хаанай албатан байһанаа, гурбан зуун жэлэй саана Сэлэнгэ мүрэнэй дэргэдэ нүүжэ ерэхэн домогтой юм.

Гүрэнэй хилэ табигдананай һүүлээр, Армагай (мүнөө Зэдын аймагта) хоёрдохи инородческо управаһаа Шагдуржапов Шагдар гэжэ хасаг Баглаха хууринда албанда ерэхэн, юм байха. Тиихэдэ Баглаха—анханаймнай нютаг болоно.

Шагдарай хүбүүн Сэрэн (нютагай зон Үндэр Сэрэн гэжэ нэрлэдэг нэн) дүрбэн хүбүүтэй боложо үдэхэн, Үндэртэнэй аймаг гэжэ алдаршанан. Мүнөө манай Үндэртэнэй зарим нэгэ һалаанууд зургаан үе хүрэтэр тоологдоно: 1. Октябрина. 2. Жаргал. 3. Доржо. 4. Шултум. 5. Сэрэн. 6. Шагдар. Манай Доржо таабай ажалай бадайнай ветеран, Гомбо абгаймнай бүхэ барилдаагаар спортын мастер, Буряадай ба Россин чемпион. **Октябрина ШАГДУРЖАПОВА.**

Торгон болоторын гэхээр зөөлөөр элдэһэн хонинойнгоо арһаар сагаахан үнгэтэй бээлэинүүдые оёжо, үбэлэй һаари хүйтэндэ даарангүй амар ябанабди. Модоной зузаан холтоһо шулажа бусалгаад, элдэһэн арһаа шэрдэхэдэмнай магазинай ямаршье дүблэнкоһоо дутуугүй болоно.

сооһоо Бальжима Очировае, Янжима Тунжиновае, Таяя Гармаевае болон бусадыеһе нэрлэмээр юм.

Үнгэрһэн үбэл хүүгэдэй уран бүтээлэй районно конференци боложо үнгэрөө. Эндэ манай кружогой ажалые сэгнэжэ, болор һайхан амһарта бэлэг болгон үгөө нэн.

Гэртэе түрэлхиднай бидэнэрээ магтадаг. "Хурганайнгаа

## "ЭЭРСЭГ ЭРЬЕЛДЭНЭ, ЭРШЭГЭНЭНЭ ДАА"

хургуулиемнай хамһабариин ажахыда харууһалагдадаг хонидой нооһоор һэеы дэбдихэр хэнэбди. Жэшээлбэл, үнгэрһэн зун Намжилма Туртуева хоёр һэеы дэбдихэртэ хүрэхэ 18 зулахай бэлдэе гэжэ эжынь хөөрөө нэн. Энэмнай ехэл ажал гэшэ. Үшөө хонинойнгоо нооһоор хүнжэл оёжо эхилхэмнай. Эрмэг гуталда тууза-шэмэг хязалан оёходо, угаа гоё болоно. Кружогуудта эдбхитэйгээр ябадаг нүхэд

үзүүртэшье хүргэнгүй арһаа элдэнэ, нооһо эршэлнэ, томоно. Амаралтын үдэр гэртэмнай ээрсэг эрьелдэнэ, эршэгэнэнэ даа. Хүүгэдтэе туһалуулжа амараабди",—гэдэдэг болоо. Хүтэлбэрилэгшэдэмнай—Сэндэма Цыдыповнада ехэл баярые хургэдэг юм. Бидэшье урматайбди. Хожом хойно энэ бүхы шадабаримнай өөһэдтэмнай хэрэгтэй ха юм.

Лена НАМСАРАЕВА,

8-дахи классай хурагша.

## ЭРЭ БЭЕЭ ХАЙРЛАНГҮЙГӨӨР

Этэгээд дайсадай ороходо,  
Эхэ ороноо хамгаалхая  
Эсэгэ, аханар олоороо  
Эрхэ бэшэ мордоол нэн.  
Ажамидарал, байдалай  
түлөө  
Ами бэеэ хайрлангүй,  
Байлдаанай халуун  
газарһаа  
Бусаагүй хүбүүд олон лэ.  
Эсэгийн дайнай дүлэн соо  
Эрэхэн бэеэ хайрлангүйгөөр

Элдэб нютагуудые  
сүлөөлэлсөөд—  
Үлэгшэн нютагтаал  
бусаагүй!  
Амгалан бусаһан сэрэгшэдэй  
Амар хуухал гэхэдэнь,  
Хуушан шархануудынь  
яншаад,  
Хайран сэдхэхэлынь  
зобонол даа.  
**Багма ГАРМАЕВ,**  
11 кл.

## БАГШАДАА

Эхин хургуулияа түгсөөд  
Табадахи класста ороходом,  
Таатай даруу зантай  
Тамара Гомбоевна угтаа нэн.  
Олохон жэлнүүд үнгэрөөл  
даа,  
Охолтой үдэрнүүдынь  
ушараал даа.  
Алдууем заһаһан багшадаа  
Аркуун һайхание хүсэгшэб.  
Дүршэл ехэтэй багшынгаа  
Дүйтэй хүтэлбэри доро  
Дүрбэн жэлэй турлада  
Дуу, наада харуулаабди.  
Буряадай ёһо заншалнуудые

Бэдэрэн дуратай  
суглуулаабди.  
Тайзан дээрэ гаража,  
Түрэл нютагаа  
суурхуулаабди.  
Уран һайханай харалгада  
Урматай оло шалгараабди,  
Хүндэтэй "жэшээтэ" нэрэ  
зэргэдэ  
Хүртөөбди түрэл багшатаа.  
Эхэнэрнүүдэй һайндэртэ  
Эльгэ нимгэнтэй багшадаа,  
Үнэтэй бэлэг болгон,  
Энэ шүлэгөө зорюулнаб.  
**Чингис ГОНЧИКОВ,**  
9-гэху "а" класс.

## ҮРГЫ

Урин һайхан сэсэгнай  
Ургы гэжэ нэрэтэй.  
Углөөнэй хүйтэнһөө айнгүй  
Үни даһаяа тайланхай.  
Сэнхир жэжэхэн  
шэхэнүүдээрээ

Сэнгүү хүгжэм шагнажа,  
Шарахан хонгор нүдөөрөө  
Шагаан гэтэн хаража,  
Хүгэхэн залаата толгойгоо  
Холоһоо дохилзуулан  
уттана.

АЖАГЛААТА: Энэ шүлэгөө автор 6-дахи класста хуража байхадаа бэшэһэн юм. Мүнөө Ч. ЦЫДЕНОВА Буряадай хүдөө ажахын институт дүүргээд, экономист мэргэжэлтэй болонхой.

## ҮЗЭСХЭЛЭН УЛЯТАЙ, МУХАРНАЙ...

Минии төөбии Гарма Нанзатовна Багуева һаалишанаар олон жэлдэ хүдэлһэн юм. Мал ажалда ехэл дүйтэй. Мүнөө хэдэн арбаад үнээдэе үмсэдөө харууһалаад байна.

Дулаанай сагта би төөбиидөө Уляатай руу зуһаландаа ошодогби. Уляатаймнай дабаан барисаатай, бээдээ абһаан эдээ хоолойнгоо дээжэ үргэн зальбардагби.

Малаа харалсажа гэртэе туһатай байхадам, төөбиим ехэл баясадаг. Аларһа, нэрһэ, улаагана, эдэгэнэ, халаар ишпэмнай угаа элбэгээр ургадаг юм. Бидэ, үхибүүд үрдилдэн суглуулдагби. Үшөө табан дүүнэрээ харалсадаг, абалсадаг хүм. Сүлөө забда гэжэ үгы.

Хүйтэнэй сагта үбэлжөөндөө Мухарай тала руу зөөдэгби. Мухарнай Зэдэ голой саана юм. Зундаа энэ газарнай мойһоор элбэг. Иймэлдаа, үл хоолыемнай залгадаг үзэсхэлэн Уляатай, Мухарнай...

Намжилма ТУРТУЕВА,

9-дэхи классай хурагша.

Энэ хуугаһа газетын тусхай корреспондент Г. ДАШЕЕВА бэлдэбэ.

Спорт Спорт Спорт

# ТОБШОХОНООР...

**НУР ХАРБАЛГА.** "Олимпийн наадануудай урда тээхи недели" гэхэн ехэ мурьсөөн хаяхан Америкын Холбоото Штадуудай Атланта хотодо дүүрбэ. Эршүүлэй дунда нур харбалгаар гол түлэб Холбоото Штадуудай, Корейн Республикын болон Россин Федерациин суглуулагдамал командануудай дунда шанга тэмсэл боложо, эдэнэр лэ түрүү нууринуудыг эзэлхэн байгаа. Тиигэжэ спортын габьяата мастер Геннадий Митрофанов (Эрхүү), уласхоорондын классай спортын мастернууд Бальжинима Цыремпилов, Юрий Леонтьев (Уфа) гэгшэдхэ бүридхэн манай ороной мэргэшүүл гурбадахи нуури эзэлжэ, ехэ хүрэл медальнуудаар шагнагдаба. Хубинт тоосоогоор американ атлет шалгараа. Корейн Республикын хёрхо мэргэн харбагша хоёрдохи нуурида гараба. Буряадай гүрэнэй университетэй оюутан, уласхоорондын классай спортын мастер Бальжинима Цыремпилов гурбадахи нуури эзэлхэн байха юм. Энэнь нютагаймнай хүбүүнэй ээлжээтэ амжалта гээшэ. Урда тээн тэрэ Турцида үнгэргэгдхэн ехэ мурьсөөндэ илалта туйлажа, кубогаар шагнагдаа хэн. Тиигэжэ тэрэ энэ зундаа Холбоото Штадуудай Атланта хотодо үнгэргэгдхэ XXVI Олимпийн нааданда хабаадаха аргатай байханаа үшөө дахин баталба.

**ХҮНГЭН АТЛЕТИКЭ.** Марафоной зайда (42

километр 195 метр) "Экидем" гэжэ эстафетэ дамжуулгатай урилдаагаар дэлхэйн түрүү нуури эзэлхын түлөө мурьсөөн Даниин ниислэл Копенгаген хотодо болобо. Дэлхэйн гуша гаран ороной хэдэн зуугаад урилдаашад энэ мурьсөөндэ хабаадахан байгаа.

"Мурьсөөнэй дүнгүүдээр Кениин команда илалта туйлаба. Бразилиин, Эфиопин түлөөлэгшэд шангай нууринуудыг эзэлхэн байгаа. Харгын эзэд дүрбэдхэ нуурида гараба. Россин Федерациин эршүүлэй суглуулагдамал команда табадахи нуури эзэлэ. Энэнь янала ехэ амжалта гээшэ. Буряадай гүрэнэй университетэй оюутан, уласхоорондын классай спортын мастер Сергей Федотов хоёрдохи шатын 10 километрэй зайда урилдаадаа, хүндэ хүшэр замые 29 минута 08 секунда соо гаталжа, хоёрдохи нуури эзэлхэн байха юм. Тиигэжэ нютагаймнай хүбүүн Европын атледүүдэй дундааа эгээл хайн үрэдүн харуулба" гэжэ тэрэнэй тренер, СССР-эй болон Россин габьяата тренер Виктор Дмитриевич Домнин хөөрэнэ.

Энэ удаада эхэнэрнүүднай урагшагүйдэжэ, зургаадахи нуури эзэлэ. Нёдондо Россин эхэнэрнүүдэй команда имэ мурьсөөндэ илалта туйлахан юм. Эфиопин, Румыниин, Японой хурдан сүлхэ басагад шангай нууринуудыг эзэлэ. Хялгата хотодохи сэрэгэй алба

хаагша, уласхоорондын классай спортын мастер Наталья Соломинская өөрынгөө шагада зургаадахи нуурида гараба.

х х х

Уласхоорондын классай спортын мастер Анастасия Данчинова эдэ үдэрнүүдтэ Италиин Венеци хотодо коммерческэ ехэ ехэ мурьсөөнүүдтэ амжалтатгаар хабаадажа байна. Апрельин 8-да 10 километрэй зайда урилдаадаа, 33 минута 50, 4 секунда саг харуулжа, хүрэл медальар шагнагдахан байгаа. Удаань апрелин 14-дэ марафоной хахад зайда (21 километр 97, 5 метр) урилдаадаа, 1 час 14 минута 02 секунда соо гаталжа, илалта туйлахан байха юм. Энэнь нютагаймнай басаганай мүн лэ ехэ амжалта гээшэ. Манай бэлигтэй бэрхэ тренер В.Д. Домнин тэрэниие хурган хоридог юм. Саашадаа тэрэ үшөө хэдэн мурьсөөндэ хабаадаад, Франци ошохо хараатай.

**ГИИР ҮРГЭЛГЭ.** Дэлхэйн чөмпин, спортын габьяата мастер Владимир Жеребцовой дурасхаалда зориулагдажа, спортын энэ зүйлөөр дэлхэйн Кубогта хүртгэхын түлөө мурьсөөн эдэ үдэрнүүдтэ Казань хотодо боложо байна. Загарайн аймагай Шэнэ-Бэрээнэй поликлиникинхүдэлмэрилэгшэ, уласхоорондын классай спортын мастер Сергей Леонов мурьсөөндэ хабаадана. Нёдондо Сергей дэлхэйн Кубогта хүртөө хэн гэжэ уншагшадтаа хануулха ёготойбди.

**Б-М. ЖИГЖИТОВ.**

## Эмдэ ородог ургамалнууд тухай

# МОЙНОН

Аяар 16-18 метр үндэртэй һөөг бургаахан гү, али модоншье гээ һаа болохо. Хүрин-хара, боробтор-хара булгайршуу холтоһоор бүрээлэгдэнхэй, залуу һөөгүүдэй холтоһон ягаагтар - хүрин, шарагтар толбонуудтай, буйсын үнэр охитой байдаг. Ногоон хара набшаһадынь бүхы модо бүрхөөн хушадаг. Хангалтама хайхан үнэртэй сээсгүүд бэе бөөдэ нягтаар сугларжа, утаар ханжалдан ургадаг.

Набша намаагайнгаа задаржа эхилэмсээр, мойһон май нарада сээсгэлжэ эхилдэг. Мойһоной сээсгэлжэ хайһы арад зон дулаанай үе эхилбэ гээд нэрлэдэг. Дулаа хүрин, мойһоной һөөгүүд үдэр ерэхэ бүри 2-5 сүүдхэ соо 100 километр зайда урда зүгһөө хойто зүг тээ ургажа байхан һөөгүүд хүрэтэрөө сээсгэлжэ. Хоёр нара болоод, август-сентябрь соо үрэнэ эдеэшжэ эхилдэг.

Монсогор хара үрэнүүд бии боложо эхилнэ. Шэмэхэдэ ехэнхидэ агтай аргуун, аргалданги амтатай байдаг.

"Черёмуха" гэхэн үгэ эртэ урдын славян хэлэнһээ "черема" - хүрин-хара, хара гэхэн үгэһөө гараа юм. Мойһон гэжэ үгэ манай жэнхэн монгол хэлэнүүдтэшье бии ааб даа. Жэшэнь, мойл, мойлас, мойлос гэжэ хуушан монгол хэлэндэ бэшэгдэнэ.

Мойһон хүйтэн уларилда тон тэсэмгэй юм. Хойто полярна бүхэлүүртэшье, мойһоной эшэ һөөг харахат, Зүүн Сибирьтэ, Дурна зүгтэ "азиат" мойһоной түхэлнүүд дайрададаг.

Мойһоной үрэ жэмэс, үнийһөө хойшо эм домдо хэрэглэгдэдэг байгаа. Археологическа малталга хэхэдэ, аяар шулуун зэбсэгтэ үеын хүнүүдэй байра соо мойһоной хаташахан үрэ олодог байхан юм.

Монсогор хара эдеэшхэн үрэнэ суглуулжа абадаг. Бороогүй хуурай уларилтай үдэр мойһо суглуулха хэрэгтэй, илангаяа үглөөгүүр шүүдэрэй хатамсаар, мүшэр һалаань хухалаангүй мойһо суглуулха ёготой. Суглууламсаараа мойһоёо 40-50 градус халуун газарта, орд пещэн соо гү, нарадай сэлмэг үдэр нарабша дээрэ (сэбэр саарһа, бүд доронь дэбдээд) тараан хатааха ёготой. Нэгэ бага болоод лэ худхажа байгаад, хатааха юм. Найнаар хатаагдахан мойһон бэе бөөдэ нялдадаггүй, 5 жэл соо хадагалжа болохо юм.

Гоё хайханаар сээсгэлбэшье, мойһон жэл бүхэндэ ехэ үрэ жэмэстэй байдаггүй. Хабар гэнгэ хүйтэршоо һаань, сээсгүүдэнь хосордог, энэ ушарһаа мойһонойшье үрэнэ гарахань хэбэр боллоодхидог. Нэгэ модонһоо (арбан метр үндэртэй) 35 килограмм жэмэс, ургасатай жэлдэ 45 килограмм хүртгэр суглуулдаг.

Мойһондо дубильна бодосууд, саахар, элдэб органическа кислотанууд, витаминууд ехэ элбэг юм, мүн микроэлементүүд, зэд, кобальт элбэг. Гэдэнэ доторой мушхахада, мойһо бусалгаад уухада туһатай юм. Үгыһые һаа, шэнэ ургаса һаань, тэрэ зандань шэмээд, эдихэдэ болохо.

Сээсгэлжэ байхадаа, мойһон айхагтар ехэ фитонцидуудыг агаарта хаядаг. Хэжэгтэжэ эхилэ һаа, сээсгэлжэ байхан мойһоной эшэ доро зогсоо һаа, хайн болодог гэжэ хэлсэдэг, элдэб микробуудыг үгы хэдэг байна. Зүгөөр һүни унтахадаа, мойһоной баглаа сээсг таһалга соогоо орхиболтнай, унтажа ядахат, тархитнай үбдэхэ, бэе таагүй болодог.

Мойһоной холтоһо бусалгаад, арһа, бүд шүлтэдэдэг, модынь нарин дархалагдаа хэрэглэдэг, уян бургааһаарнь мебель, корзина, хорообхо бүридэг, урдань хашабаа тэргын хана бүридэг байхан юм.

Мойһоной сээсгһээ зүгынүүд мүн лэ ехэ бал суглуулдаг, үрэ жэмэсын эдэе хоолдошье хэрэглэнэ. Таһа нюдөөд, талха бэлдэдэг, бусалгаад, сироп хэдэг. Кисель, компот бусалгаад, пирога, пряник баридог, квас, архи дарһа эһээдэг байгаа. Талха бэлдэхын тула хатаахан мойһоёо уур соо хээд, уйгааг болоторнь нюдэдэг. Иимэ талха шэниисын талхатай холёод, элдэб пряник, торг, хилээмэ баридог юм. Шэнэ үрэ жэмэсһэнь варени шанадаг, квас нэрэдэг юм.

Иимэ нэгэ рецепт: 3 стакан шэнэ мойһон дээрэ 100 грамм саахар адхадаг, тэрэнэ 10-12 час соо байлдаг. һүүлдэнэ хайтар худхаад, дээрэһэнь бусалхан бүлээн уһа хэдэг, удаань үшөө 200 грамм саахар, 5 грамм эһээбэри нэмэдэг. 10-12 часай удаа эһэнэн ундааа үшөө шэл баанха соо юулэгты, энэ ундааа үшөө 2 үдэр байлгахадатнай, квас бэлэн болодог.

"Энциклопедия здоровья" брошюраһаа абтаба.

**"КОЛОСОВСКО" АРШААН ЯМАР ТУЛАТАЙВ?**

Эдэе хоолой зүйлүүдыг наймаалдаг хотын магазинуудта хаянай "Колосовско" аршаан худалдаанда элбэгээр табигдадаг болошобо. Энэ уһа акционернэ "Аквабур" бүлгэм бэлдэжэ, худалдаа наймаанда эльгэнэ.

Бүлгэмэй ахамад технолог Оксана Мандаловагай телефоноор ойлгуулһанай ёһоор, "Колосовско" гэжэ аршаан гидрокарбонатна кальци-натрияар элбэг уһантай тон адлирхуу, кубическа дециметр уһан соо 0,3 хүртэр минерализацида ороһон, литр уһан соо 60 миллиграмм 2 валентнэ түмэрэй холисо бии гэжэ элирүүлэгдхэн байна. Ушар тимэһээ түмэрөөр элбэг энэ уһые шуһа багатай, шуһаа ехээр гээһэн, үгыһые һаа, хүсэ тамираа алдахан хүнүүд ууха ёготой юм. Халуун, ултеродой окислор гэжэ гү, али уарна газар элбэг цехтэ хүдэлдэг улад "Колосовско" аршаан уухадаа, элдэб үбшэнһөө һэргылажэ, эмшэлхэ аргатай. Энэ уһа миин юрэл ундаа харьяажа уухада, болохо байна.

**А. ДОНДОВОК.**

*Хүндэтэ уншагшад!*

**БУРЯАД ҮНЭН**

*газетэдээ*

**1996 оной**

*хоёрдохи хахадта захил хэгты!*

*Апрелин 1-һээ майн 1 болотор 30 процент хүнгэлэлтэтэй 6 нарын захил хэхэ аргатайт.*

*Хүнгэлэлтэтэй захилай сэн:*

**Хотодо - 71580 түх. Хүдөөдэ - 55830 түх.**

**Пенсионернүүд, инвалидүүд, олон хүүгэдтэй гэр бүлынкид хотодо - 55850 түх.**

**Эмхидхэн байгуулагшад - Буряад Республикын Президент, Арадай Хурал болон Правительство**

<p><b>Редактор А. Л. АНГАРХАЕВ.</b></p> <p>РЕДАКЦИОННО КОЛЛЕГИ: ДАШЕЕВА Г.Х., ДОНДОГОЙ Ц.Ц., ЖИГЖИТОВ Б.М. (харюусалгата секретарь), ОЧИРОВ С.Д., ПИПТАЕВ В.Н. (хэблэлэй директор), РИПЧИНОВ С.Д. (редакторай орлогшо), САМБИЛОВА Г.В.</p>	<p><b>Манай адрес:</b></p> <p>670000, Улаан-Үдэ, Каландаришвилиин үйлсэ, 23, "Буряад үнэн" газетын редакци.</p>	<p>Газетэ хэблэлэй 2 хуудалан хэмжээтэй. Индекс 50901. Хэлэг 4170. Хэблэлдэ тушаагдахан саг 17.00.</p>	<p>"Республиканская типографи" гэхэн АО-до газетэ хэблэгдэ. Директорайнь телефон: 2-40-45. Б-0079-дхи номертойгоор бүридхэлдэ абтахай. Заказ № 7749.</p>
--	---	--	--

Редакциин телефонууд: редакторай - 2-50-96, приёмнын - 2-54-54, редакторай орлогшонорой - 2-68-08, 2-62-62, харюусалгата секретариин - 2-50-52, секретариатай - 2-60-91, таһагууд: шитын-политическэ - 2-55-97 (даагшань), 2-61-35, 2-56-23, социально-экономическа - 2-64-36 (даагшань), 2-63-86, 2-61-35, 2-67-81, соёлой, эрдэмэй болон тургуулиннуудай - 2-60-21, (даагшань), 2-57-63, олонитын хүдэлмэринин ба мэдээсэлэй - 2-54-93, (даагшань), 2-34-05, 2-69-58; орнуулгын - 2-67-81; корректорнүүдтэй - 2-33-61, компьютерна түбэй - 2-66-76. Манай корреспондентүүд: Агинскда - 3-42-19; Закаменскда - 30-61.

"Бурятия" хэблэлэй телефонууд: директор - 2-49-94, бухгалтери - 2-23-67, вахта - 2-35-95.